

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

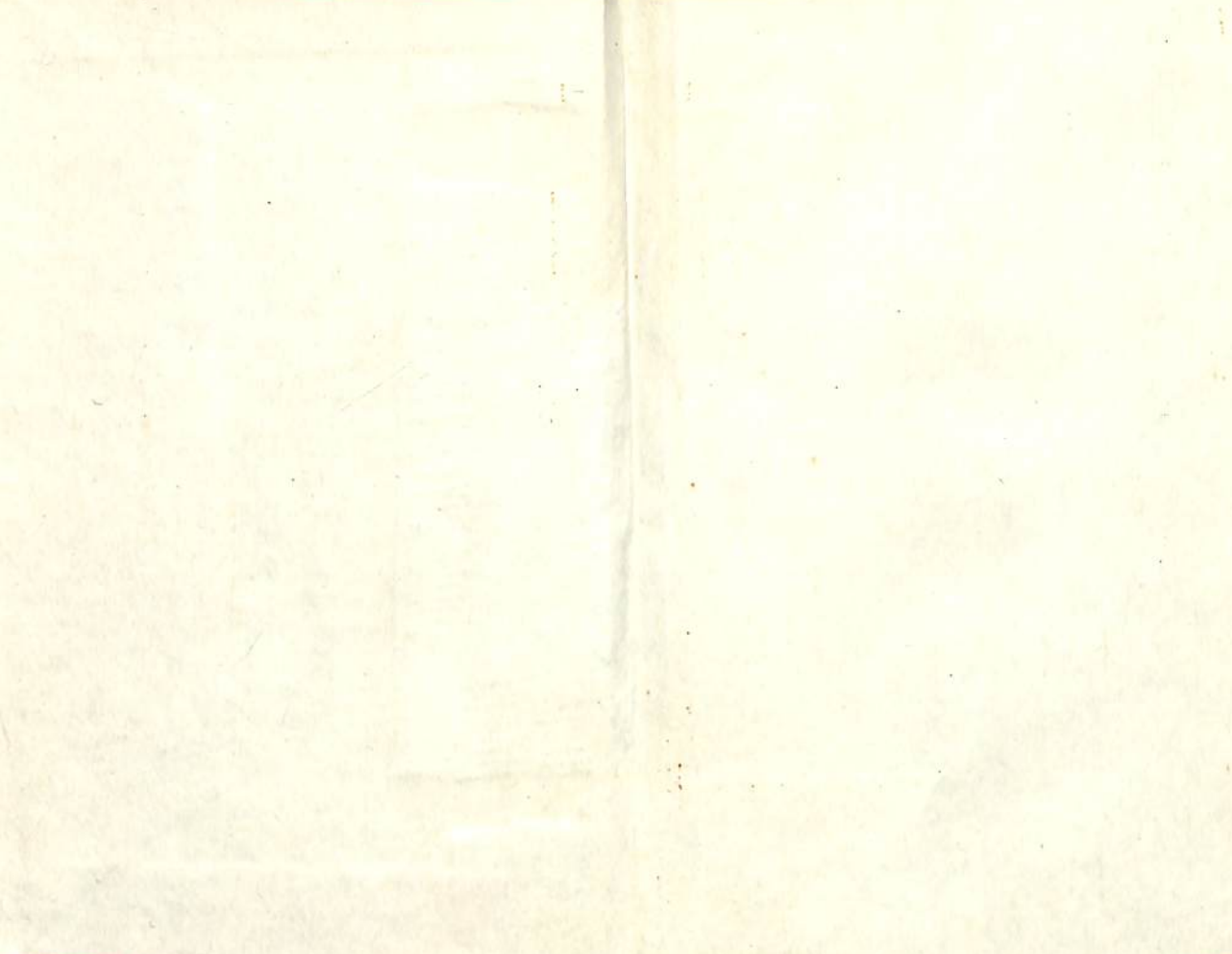
Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

83

7-77

1872

ԱՆԱՐԱՏ ՅԶՈՒԹԵԱՆ

ԵԶՐԱՑՐՈՒԹԻՒՆ

*Մեր քարոզեցոյք գիտեցեալն
Բրիտոս:*

ԿՐԹ. Ա. 25.

Հոգեկոր սոցիալատսիրութիւնք

3.

463-ԱԶ

83
7-77

ՀԻՆՆ ԱՍՏՈՒԱԾ

ԳՈՆՐԱՏԵՑ ՊՈԼԱՆՏԷՆ

ՎԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ

ԳԵՐԱՆԱԿԱՆ ԲԵՆԳՐԵՆ

ՎԵՖԵՆԵ

ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1872

41327. ա. ա.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

24784-61 8

ԳԻՆՆ ԱՍՑՈՒԱԾ

— 22 —

Ա.

ԳԵՐԻ ԻՆԿՈՍ ԲՈՎՆՆՈՒՄՆԵՐ ՄԸ

ՓՈՒԴԵՆՊՈՅԻ Կոյսերական գղեկին մէկ սենեկին մէջ, 1813ին, շքեղ զգեստներ հագած մանկլաւիկ մը կը կենար: Գեղեցիկ էր հնդեռասանամեայ պատանեկին դէմքը, որ Ռեթէլի կոմսական տան սերունդն ըլլալէն զատ, աշխարհքիս տիրող Նաբոլէոն Ա. ին մտտաւորներէն մէկն ըլլալու բախտ ունէր: Նոյն միջոցին խոր տիրութեան եւ ցաւակցութեան զգած մուկըով ծածկուած էր պատանեկին շնորհալից կերպարանքը: Միւրուն տղայական աչուրներուն մէջ արտասուք կը փայլէին, որ հեռ-

զհետէ սաստկանալով՝ միշտ աւելի առատ կը թափէին ոսկեզարդ զգեստներուն վրայ: Բայց ամենեւին ձայն մը, ամենեւին շարժում մը չէին յայտնել իւր ներքին սառտիկ այլայլութիւնը: Անշարժ ու շիտակ կը կենար՝ իբրեւ կայսերական անձնապահ Տայ գնդի զինուոր: Իւր ցաւոց պատճառն էր անշուշտ մեծարոյ Ծերունւոյն վիճակը, որ կից սենեակը՝ անթողի մը վրայ կը հանգչէր, եւ որուն երեսն անդադար կը նայէր Յովսէփ Ռեթէլ պատանի կոմսը:

Յարգելի Ծերունին ճերմակ պարեգօտ մը հագած էր, որ մինչեւ ոտուրները կը հասնէր: Արան ամենեւին բարձրաստիճան վիճակի նշանակ չկար: Շատ համեստ՝ գրեթէ աղքատին կերեւային իւր զգեստները գտնուած տեղւոյն

արքունական շքեղ փառաւորութեան մէջ: Ծանր նեղութեանց ու վշտաց հետքեր դրոշմուած էին աղնիւ կերպարանացը վրայ, դէմքը տոգոյն էր եւ նիհար, այտերը՝ հլուած մաշած, աչուրները՝ խորունկցած: Բայց նուիրական խաղաղութիւն մը կը լուսաւորէր իւր վշտակիր կերպարանքը: Յովսէփ պատանւոյն սիրտը շարժող պատճառներուն մէջ, գլխաւորաբար մեծարելի Ծերունւոյն համբերատարութիւնն էր, որ իւր վրայ մեծ ազդեցութիւն կ'ընէր: Սղիտակահանդերձ Ծերոյն արտաքին երեւոյթը՝ իբրեւ բարձրագոյ աղաղակ մը կու գար իրեն որ բռնութեանց եւ նեղութեանց դէմ կը բողբէր:

Վերեւար որ այն միջոցին աղօթք կ'ընէ: Չեռուրներն իրա-

րու կցած՝ կրծոցը վրայ կը հանգ-
 չէին, գլուխը քիչ մը գէպ ի վար
 հակած էր. եւ թարձրելոյն մա-
 տաւորութիւնը խորագոյնս զգա-
 լէն՝ ալեւոր գիմացը վրայ խոր-
 հըրդական շողին մը կը փայլէր:
 Անանկ կու գար զինքը գիտող
 պատանւոյն, որ ըրած աղօթքը
 հրաշայի զօրութիւն ունի. չորս
 կողմը տիրող խոր լուծիւնը՝
 վեհութիւն մը կու տար առջեւի
 տեսլան. արքունական շքեղ
 բնակարանը՝ նուիրական տաճարի
 պէս կ'երեւար իրեն, եւ կարծես
 թէ կը զգար աներեւոյթ զօրու-
 թեանց մտաւորութիւնը: Այս-
 պէս վրան զարմանքով խառն յար-
 գութիւն մը կու գայ. արցունք-
 ները կը դադրին, եւ սրբազան
 մեծարանօք կը սկսի նկատել եկե-
 ղեցւոյ Պլուխը, երկրի վրայ Քրիս-

տոսի փոխանորդը: — Կոյն Ծե-
 րունին էր՝ Պիոս Ի. Քահանայա-
 պետը, չորս տարիէ վեր Կաթո-
 լէնն Ա. Ին գերին:

Մէյ մ'ալ զէնքի մերձաւոր շա-
 չիւն մը մանկլաւկին մտադրու-
 թիւնը կը գրգռէ: Աջակողմեան
 բաց դրան կողմանէ շաչիւնն եր-
 թալով կը մտնեսայ, շուտ շուտ
 ու փոքրաքայլ ընթացքով մէկը՝
 սպարապետի ոսկեղարգ համա-
 զգեստով՝ դռնէն կը մտնէ: Մին-
 չեւ սենեկին մէջտեղը կը յառա-
 ջանայ, եւ հոն յանկարծ կը կե-
 նայ՝ իբրեւ արգելուած աղօթք
 ընող Քահանայապետին տեսու-
 թենէն: Ատրճ կտրուած, փայլուն
 սեւ մազեր կը ծածկեն իւր գլու-
 խը: Գիմաց գոյնը՝ մութ գեղին է,
 գծագրութիւնը՝ կանոնաւոր եւ
 գեղեցիկ միայն չափազանց դուրս

ցցուած լերկ ծնօտը՝ նոյն բարակ
ու ազնիւ կերպարանաց հետ չի
միաբանիր, եւ նշանակ է յամառ
երկաթի կամաց: Արտաքոյ կարգի
զօրութիւն ունի նայուածքը, հրա-
մայող, այրող, թափանցող, մէկ
խօսքով՝ Եւրոպա դողացընողին,
Նաբոլէոն Ա.ին նայուածքն է:

Հարեւանցի մը իւր բարձր
Բանտարկելոյն նայելէն ետքը, Նա-
բոլէոն սուրը շունչեցընելով՝ ի-
րեն մօտեցաւ: Պիոս է. հանդար-
տութեամբ մեծարոյ գլուխը վեր
վերցուց, ուղղուեցաւ եւ իւր հա-
լածիչը հեղ ժպիտով մ'ընդու-
նեցաւ:

Մանկլաւիկը կայսեր համար ա-
թոռ մը մօտեցուց:

«Թողութիւն տուէք, Սրբա-
զան շայր, ըսաւ Նաբոլէոն՝ թե-
թեւ մը գլուխը ծռելով, եթէ

Ձեր բարեպաշտական խորմունքը
կ'ընդմիջեմ: Բայց իրերն ստիպո-
ղական են: Խաղաղութիւն ըլլա-
լու է կայսեր եւ Քահանայապե-
տին մէջ: Խնդիրը հանդարտու-
թեամբ մտածելով, անշուշտ հա-
մողուած պիտ'որ ըլլաք թէ երե-
կուան առաջարկութիւնս համե-
մատ է Ձեր շահուն:

«Իմ անձնական շահուս, —
այո՛. այլ ոչ եթէ Քահանայապե-
տի մը պարտուցը, պատասխանեց
Պիոս: Չորս տարիէ վեր կրած
խիստ բանտարկութեանս վերջ
կու տաք: Տարւէ տարի երկու
միլիոն եկամուտք կը կապէք Քա-
հանայապետին: Շատ աղէկ: Բայց
Պետրոսի ժառանգական երկիր-
ներն ետ չէք դարձըներ: Չեղի
կը պահէք Հոռոմ քաղաքը, կը
պահէք բովանդակ Եկեղեցւոյ տե-

րուծիւնը: Ա. Պետրոսի ժառանգուծեան այսպէս յափշտակուելուն չեմ կրնար հաւանիլ: Երբ որ հախախնամուծիւնը զիմ անարժանուծիւնս կոչեց երկրի վրայ Քրիստոսի փոխանորդն ըլլալու, ես ալ այն երդումն ըրի՝ զոր ամէն Քահանայապետ պարտական է ընելու, թէ երբեք չհաւանիմ Պետրոսի ժառանգուծեան յափշտակուելուն: Կաւ է բանտարկուծեան մէջ մեռնիլ՝ քան երդմնազանց ըլլալ, խղճմբտանքս ոճրով մը ծանրաբռնուել:

«Իսկ ես՝ երբեք ետ չեմ դարձընել զինուցս զօրուծեամբն ըստացածս, պատասխանեց գոռուղուծեամբ Աշխարհակալը: Եւ խօսքն յանդիմանական կերպով մը յառաջ տանելով, Պէտք էր որ ըսաւ, ինձի դէմ ապերախտու-

ծիւն ընէիք: Յեղափոխուծիւնը Գաղղիայի մէջ կրօնը ջնջած էր: Եկեղեցականք մերժուած կամ սպանուած էին: Եպիսկոպոսական աթոռները՝ խորտակուած, եկեղեցիք՝ ամայացած: Ես եղայ՝ որ ամենայն ինչ նորէն հաստատեցի: Եպիսկոպոսարանք դարձեալ իրենց հովիւներն ունեցան, հաստացեալք՝ իրենց հոգեւոր առաջնորդները: Ինձի միայն շնորհակալ ըլլալու է եկեղեցին՝ Գաղղիայի մէջ նորէն ծնանելուն համար: Բայց ինչ. ինձի, կրօնն ազատուծեան հանողիս, կրօնի վերին պաշտպանիս, քահանայապետը վստահուծիւն չ'ունենար: Ասիկայ անխոհեմուծիւն է, ապերախտուծիւն է, վտանգաւոր բան է: Այսպէս սպառնալեօք լմինցուց իւր խօսքն Ամենագործը:

Իսկ Եկեղեցւոյ բանտարկեալ
Գլուխը՝ իւր հեղ աչուքներովը
կը նայէր անողորմելի աշխարհա-
կային երեսը, եւ պայծառ լու-
սաւորութիւն մը իւր դէմքը կը
շողացընէր:

“Ղեհասփառ Տէր, ըսաւ վեր-
ջապէս ծանրութեամբ, Աստու-
ծոյ առջեւը՝ միայն զիտաւորու-
թիւնն արժէք ունի: Եթէ ճշմար-
տութեան սիրոյն համար, Բար-
ձրելոյն կամացը հնազանդելու
համար՝ կրօնը Գաղղիայի մէջ նո-
րէն հաստատած էք, այն ատեն
Աստուած ալ զՁեզ կը վարձա-
տրէ: Իսկ եթէ կամաւոր յօժա-
րութեամբ ու զիտաւորութեամբ
Աստուծոյ կարգաւորութեանց
գործիք եղած չէք, յաւիտենա-
կանութիւնը Ձեզի բան մը պար-
տական չէ:

— “Ձեր Սրբութեան խօսքերը
քիչ մը մթին են: Կրնայի՞ արդեօք
համարձակիլ աղաչելու որ աւելի
բացայայտ խօսիք:

— “Համարձակութիւնս կր-
նայ զՁեզ վշտացընել, վեհասփառ
Տէր . . . : Բայց իրաւունք ունիք
Քահանայապետէն ճշմարտութիւ-
նը պահանջելու: Կա եւ կապանաց
մէջ, նոյն իսկ մահուան վտանգաւ՝
պարտական է Քրիստոսի փոխա-
նորդը՝ իւր բարձր պաշտօնը կա-
տարելու, որ է՝ հոգւոց փրկու-
թիւնը եւ ճշմարտութեան քա-
րողութիւնը”:

Աս ըսաւ Պիոս Ի. եւ քանի մը
վայրկեան լռեց, անտարակոյս մը-
տածելով թէ ինչպիսի ձեւով
խօսի, որ ըսելու ճշմարտութիւնը՝
դիւրագրգիռ ու ամբարտաւան
Կայսրը չվշտացընէ:

Նաբոլէոն անհամբերութեամբ կը սպասէր ըսելիքին, երկու ձեռնաց մատուրներովն ամոռին յենարաններն անդադար թմբկահարելով: Հրավառ սուր աչուրները՝ տատամսող Ալեորին վըայ սեւեռած էին:

Մանկլաւիկը նախասննակը կեցած՝ մտադրութեամբ մտիկ կ'ընէր. սոյն նշանաւոր խօսակցութեան իւրաքանչիւր բառը յիշողութեան մէջ խորունկ դրոշմելու ջանալով:

«Վերեւայ որ դժուարին կու գայ Ձեր Սրբութեան՝ ոսկեղէն ճշմարտութիւնը կայսեր զուցել, ըսաւ անհամբերութեամբ Նաբոլէոն:

«Ահաւասիկ վեհափառ Տէր, ուզած ճշմարտութիւննիդ, ըստ կարի համառօտիւ, այսպէս սկսաւ

խօսիլ քահանայապետը: Ար ճանչնաք այն յեղափոխութեան պատճառները, որ այնպէս սոսկալիկերպով յաւեր եւ յապականութիւն դարձուց զՎաղղիա: Ամենայն ինչ բնական եղանակաւ յառաջ եկաւ: Յիսուս տարի անկրօն փիլիսոփայութիւնը, հաւատոյ թշնամացած ուսումնականութիւնը, տպականեալ տպագրութիւնը՝ ընկերական կարգերը տակնուվրայ բերելու ջանացած էին: Աստուած եւ իւր պատուիրանները նախատանաց ու թշնամանաց նշաւակ եղած էին՝ լրագիրներու, տարակներու, ուսումնական գրքերու մէջ: Կրօնը՝ ծաղու եւ անարգանաց նիւթ դարձած էր:

«Ինչ որ անաստուած դիտութիւնն ու կրօնի թշնամի գրուածները ժողովրդեան մէջ սերմանած

էին, սկսաւ բուննիլ ու աճիլ: Գաղղիացոց բարբը չարաչար ապականեցաւ: Ընկերութեան բարձրագոյն կարգերէն՝ անհաւատութիւնը, ամնկարշտութիւնը, մոլուցիկութիւնն իջան տարածեցան ժողովրդեան ստորին դասերուն: Մէյ մ՝որ Գաղղիա երես դարձուց հեռացաւ ի կենաց Տեառնէն, բոլոր ժամանակաւոր եւ յաւիտենական երջանկութեան աղբերէն, մէյ մ՝որ Գաղղիա անհաւատութեան մէջ ինկաւ, ալ այնուհետեւ յեղափոխութեանց ամէնէն զարհուրելին բրդաւ:

«Գժոխային ճիւղներու բանակ մը՝ բովանդակ երկիրը մահուան, արեան եւ աւերածոյխանակութիւն մը դարձուցին: Ամենայն կարգաւորութիւն եղծաւաւրուեցաւ: Արեւու լուսոյն առ-

ջեւ ամենազարհուրելի ոճիրները գործուեցան, հազարաւոր ու բիւրաւոր անմեղներու արիւն թափուեցաւ: Ամենեւին մէկու մը կեանքը, ստացուածքը պատիւն ապահով չէր: Ամենայն ինչ գազան դարձած մարդիկներու աւարեղաւ:

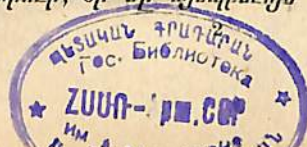
«Նոյն միջոցին երեւան ելաւ Ձեր Վեհափառութիւնը որուն Աստուած մեծ զօրութիւն եւ սուր միտք շնորհած է: Յեղափոխութեան հրէջը կործանեցիք ու շրջութայի զարկիք: Կարգաւորութիւնը նորէն հաստատեցիք, Վեհափառ Տէր: Եւ գիտնալով թէ կրօնն է ամենայն կարգաւորութեան հիմը, եւ թէ առանց աստուածային կամքն յարգելու՝ անկարելի է որ տէրութիւն մը հաստատուն մնայ, սկսաք մերժուած

քահանաներն ետ դարձնել, եւ
իրենց յանձնեցիք որ քրիստո-
նէութենէ հեռացեալ Գաղղիա-
ցիներուն քարոզին փրկութեան
աւետարանը: Անաստուած փիլի-
սոփայութեան եւ անկրօն գիտու-
թեան ձեռքովն ընկերութեան
բոլոր կապերը քակուած ըլլալով,
յառաջ եկած էր յեղափոխու-
թիւնը, որովհետեւ մարդիկներու
սրտէն հեռացած էր քրիստոնէա-
կան հաւատքն ու բարոյականու-
թիւնը: Անոր համար Չերվեհա-
փառութիւնը քաղաքագիտական
սոցիոմութեամբ վարուեցաւ երբ
նորէն հաստատեց Գաղղիայի մէջ
զեկեղեցիին, զմնյրն ամենայն քա-
ղաքային կարգաւորութեան:

«Հա՛, հիմնայ կիմանամ Չեր
Սրբութեան միտքը, գոչեց ծի-
ծաղելով կայսրը: Ա՛ռզէք ըսել

թէ իմ բռնած ընթացքս զուտ
քաղաքագիտական հաշուէ յա-
ռաջ եկած է. չէ թէ բարեպաշ-
տական գիտաւորութենէ: Երկին-
քէն վարձք սպասելիք չունիմ, ու-
րովհետեւ Աստուծոյ համար բան
մը չորի, հապա միայն Այսեր հա-
մար: — Ար հաւանիմ: Այո, աւ-
ելցուց Նաբոլէոն ծանրութեամբ.
պէտք է որ կրօն գանուի տէրու-
թեան մէջ: Արօն չունեցող ժո-
ղովուրդ մը կառավարելը բացար-
ձակապէս անկարելի է: Ոչ երբեք
թոյլ կրնամ տալ որ քրիստոնէա-
կան բարոյականութիւնը հրապա-
րակաւ արհամարհուի: Կմաստուն
քաղաքագէտը չի կրնար երբեք
աս բանս յանձն առնուլ: Ով որ
թող կու տայ որ ժողովուրդեան
քրիստոնէական համոզումն ի հի-
մանց փորուի, որ մը պնայիսոյն

24789-61

դիւտոյն վրայ պէտք է որ կործանի՝
Տիմոնկըր սասանած տէրութեան
չինուածքը: — Ինչո՞ւ ուրեմն կը
դանդաղի Չեր Սրբութիւնը՝ կրօ-
նի վերին պաշտպանին հետ մտե-
րիմ՝ բարեկամութիւն ընելու:

«Քահանայապետէն կրօնի դէմ
ոճրագործութիւն մը կը խնդրէք,
նոյն վայրկենին՝ որ կը հաստատէք
թէ կրօնի վերին պաշտպանն էք,
պատասխանեց Պիոս:

«Ես Չեր կարծեաց հետ չեմ
կրնար միաբանիլ, ըսաւ Նարոէոն:
Քահանայապետին աշխարհական
իշխանութիւնը հաւատոյ մաս չէ:
Ընդհակառակն ինձի այնպէս կ'ե-
րեւայ որ նոյն աշխարհական իշ-
խանութիւնը խափան կ'ըլլայ
քահանայապետական պարտքերը
լիով կատարելու: Կառավարու-
թեան հոգերէ ազատ կեանք

վարեցէք գաղղիական Արծուին
պաշտպանողական թեւերուն տակ:

«Ազատ՝ արծուի մը մագիլնե-
րուն մէջ, ինքնակալ Տէր, գոչեց
ցաւալեց ժպիտով մը բանտար-
կեալը: Մանաւանդ թէ նոյն իսկ
իմ վիճակս՝ աչք զարնելու կեր-
պով կը ցուցնէ, որ Եկեղեցւոյ
ազատ Գլուխ մը միայն՝ կրնայ իւր
պարտքերը կատարել: Քահանայ-
ապետը պէտք չէ որ իշխանի մը
հպատակ ըլլայ. վասն զի նոյն իշ-
խանն Եկեղեցւոյ Գլխոյն իրմէ ու-
նեցած կախումը կ'ուզէր քաղա-
քական նպատակներու գործա-
ծել: Անոր համար աստուածային
Նախախնամութիւնն այնպէս կար-
գադրած է որ Եկեղեցւոյ տէրու-
թեան մէջ՝ Քահանայապետք ի-
րենց ազատութեան ապաստանա-
րան մը գտնեն:

«Մասուգիւ զարմանալի բան, ըսաւ Նաբոլէոն հեգնելով մը: Եւրոպայի բոլոր իշխաններն իմ ակնարկութեանս կը հպատակին. ամէն ազգերն իմ յազմական զինուոցս առջեւը գլուխնին կը խոնարհեցնեն, հրամաններուս կը հնազանդին: Միայն ձեր մարդ մը, որ իմ կայանաւորս է, բարեկամութիւնս կ'արհամարհէ:

— «Թողութիւն տուէք, Ինքնակալ Տէր: Ինձի՛ ձեր բանտարկելոյս՝ շատ պատուական ու հաճոյական է Ձեր վեհափառութեան բարեկամութիւնը: Սակայն պէտք է որ Քահանայապետն ըսէ կայսեր. «Ուղածնիդ անիրաւ է. կըր», կ'նակի անիրաւ, վասն զի քրիստոնէական բարոյականութեան, եւ հաւատոյ վարդապետութեան, վերին պահպանէն կը պահան-

«Վէք որ իւր հաւանութիւնը տայ

«Ձեր յափշտակութեան:

«Գեղեցիկ, սքանչելի, գոչեց՝ իբրեւ թշնամանեալ կայսրը: Արեւայ թէ միայն Քրիստոսի Փոխանորդին ներուած է կայսեր երեսին տմարդի խօսք զըուցել:

«Ղեհափառ Տէր, շատ կը ցաւ իմ եթէ ճշմարտութիւնն իբրեւ տմարդի խօսք կը նկատէք:

«Աւելի գեղեցիկ, գոչեց յանգուգն կերպով Նւրոպայի Տիրապետը, բարկութեամբ ամոռէն վեր ցատքերով: Ա՛լ այս ինդիրը մէկդի ձգենք, Տէր Քահանայապետ: Բարեկամութիւնս կ'արհամարհէք. զդացէք ուրեմն թշնամութիւնս:

«Ինքնակալ Տէր, պատասխանեց յանձնառութեամբ Քահանայապետը. Ձեր սպառնալիքը

Խաչեցելոյն ոտից առջևը կը դնեմ, եւ Աստուծոյ կը թողում իմ դատիս վրէժը խնդրելու հոգը, որովհետեւ իւր իսկ դասն է:

«Այլանդակ բան, պատասխանեց արհամարհանօք Կոյսրը: Չեր Աստուածը, որուն դատը կը ներկայացընէք, աւելորդապաշտութենէ եւ երեւակայութենէ ծընեալ հրէշ մըն է . . . :

«Ինքնակալ Տէր, ըսաւ քահանայապետը՝ Նաբոլէոնին խօսքը կտրելով եւ ձեռքը բարձրացընելով, բաւական է՝ չինն Աստուած դեռ կենդանի է:

— «Ի՞նչ կ'ուզէք ասով ըսել:

— «Այն որ ըսաւ. «Նրկինք՝ ամթոռ է, եւ երկիրը՝ ոտիցս պատուանդանը», հոս ներկայ է, եւ Չեր հայհոյութեան խօսքերը կը լսէ:

«Քարոզ պէտք չէ, Տէր քահանայապետ, գոչեց դժկամակութեամբ Նաբոլէոն: Ի՞նչ պիտի նշանակէ Չեր այն խօսքը թէ «չինն Աստուած դեռ կենդանի է», սպառնալիք մըն է արդեօք:

— «Այո, եւ միանգամայն հայրական սիրալիբ աղղարարութիւն:

— «Ուզէք անտարակոյս իմացընել թէ չինն Աստուած կըրնայ վերջապէս յօժարիլ՝ այն բանադրանաց արդիւնքը ցուցընելու, զոր Չեր Սրբութիւնն իմ վրաս արձակել հաճեցաւ:

— «Բանադրանքն ըստ եկեղեցական կարգադրութեանց դրուեցաւ՝ զԵկեղեցին կողպտող Նաբոլէոն Պոնաբարդ Գաղղեսայի կայսեր վրայ»:

Ժանտ ծիծաղ մը ծիծաղեցաւ Նաբոլէոն: Քանի մը անգամ խցին

մէջ գնաց եկաւ՝ սուրբ շունչեցը-
նելով:

“ Հա՛ հա՛, գոչեց վերջապէս ին-
ծի աս խօսքը զըուցել: — Ինծի:
— Ա՛ս ալ դարձեալ Քրիստոսի
փոխանորդի ազատութիւն մըն է
անշուշտ:

“ Քրիստոսի փոխանորդի պարտ-
քըն է, կրկնեց ծանրութեամբ
Քահանայապետը: Ո՞վ պիտի ազ-
դէ զօրաւորաց երկրի՝ իրենց պար-
տաւորութիւնները, եթէ ոչ՝ Քա-
հանայապետը:

“ Բաւական է, բաւական է,
գոչեց զխնդրութեամբ Աստուծոյ:
Ժամանակին նկատմամբ կը սխա-
լէք: — Միջին դարու մէջ չենք
սպրիւր:”

Աս ըսելէն ետքը՝ դարձեալ
սկսաւ լռութեամբ սենեկին մէջ
քալել: Անհանդարտութիւն ու

դժկամակութիւն յայտնապէս կը
տեսնուէին վրան:

“ Հինն Աստուած դեռ կենդա-
նի է ըսիք: Չեր Սրբութիւնն իր-
մէ ի՞նչ կը սպասէ, ի՞նչ կը յու-
սայ:

“ Գիտեմ որ ամենակարող եւ
հաւատարիմ է Աստուած, եւ իւր
խոստումը կը կատարէ, պատա-
խանեց Պիոս:

“ Ամենակարողն եւ հաւատա-
րիմն Աստուած Չեղի ի՞նչ խոս-
տացած է, հարցուց հեգնելով
Աստուծոյ:

“ Իւր Եկեղեցւոյն պաշտպա-
նութիւնն եւ հովանաւորութիւն
խոստացած է՝ բոլոր թշնամեացը
դէմ. միանգամայն հաստատու-
թիւն մինչեւ ի կատարած աշ-
խարհի, ըսաւ հանդիսաւոր կեր-
պով Ծերունին:

— «Ասիկայ շատ մեծ խոստում է: Ար տեսնենք: Ես այն հին Աստուծոյ քահանայապետին ու Եկեղեցւոյն վրայ գոհ չեմ: Գուցէ ես ալ ինք իրմէս տէրութեան կրօն մը կը հիմնեմ, որուն գլուխը՝ Քրիստոսի Փոխանորդը չ'ըլլար, այլ Աստուծոյ»:

— «Չեր կարողութեան վրայ չափազանց համարում ունիք եղեր Կնքնակալ Տէր»:

«Եւրոպայի մէջ ամենայն ինչ կրնամ, գոչեց յանդգնաբար Աշխարհակալը: Միայն չեմ կրնար կոր Ծերունուոյ մը յամառութիւնը կտարել, որ ինք զինքը հին Աստուծոյ Փոխանորդը կ'անուանէ: Թող այնպէս ըլլայ. թող առանց զիջանելու մեռնի բանտարկութեան մէջ»:

Քահանայապետը գլուխը վե-

հուժեամբ վեր վերցուց: Մեծարոյ դիմացը վրայ սրբազան զայրացում մը կը տեսնուէր:

«Աեհափառ Տէր, ըսաւ, հրաման տուէք որ տիեզերական պատմութեան մէկ քանի թերթն առջևնիդ բանամ, եւ ցուցընեմ այն ձեռքն որ զՁեզ պիտի փշոէ»:

Այստն հիացմամբ կը նայէր առջևը կեցող տկար Ալեւորին յանկարծակի փոխուած գէմբը, այն որ հին օրինաց մարգարէի մը պէս՝ բարձրագլուխ կը կենար, իբրեւ գերբնական լուսնորութեամբ մը պատած: Եւ Նարուէոնին աչքը, որուն նայուածքը բանակներ կը սանձահարէր եւ զինուորաց վայրենացեալ սրտերը կը սասանեցընէր, վախով մը գետինը դարձած կը կենար:

«Խօսեցէք, մտիկ կ'ընեմ, ը-

սաւ .բիչ մը ետքը՝ գլուխը թե-
թեւ մը ծռելով:

«Ար սպառնաք, այսպէս սկսաւ
խօսքը Պիոս, կը սպառնաք որ քա-
հանայապետը մինչեւ ցմահ բան-
տարկութեան մէջ պահէք, Այկե-
ղեցին հալածէք ու ջնջէք, Չեր
կամացը զիջանող՝ տէրութեան
կրօն մը հիմնէք: — Ինչ որ Գուք
ընել կ'ուզէք, Չեղմէ յառաջ
հզօրագոյն իշխաններ՝ վայրապար
ջանացին գլուխ հանել:

«Հռոմայեցւոց կայսերը, բոլոր
ախեղերաց տիրապետք, երեքհա-
րիւր տարի ղԱյկեղեցին հալածե-
ցին, Քրիստոսի վարդապետու-
թիւնը ջնջելու աշխատեցան,
քահանայապետները սպաննեցին,
հաւատացեալները չարչարեցին:
— Եւ ի՞նչ ելք ունեցան նոյն ա-
մենազօր կայսերաց երեքհարիւր

տարւան հալածմունքը՝ իրենց բո-
վանդակ անադորունութիւններու
վը, երկոտասան միլիոն քրիստո-
նէից սպանմամբը: Ճշդիւ իրենց
գիտած նպատակին հակառակը:
Քրիստոսի վարդապետութիւնը
չջնջուեցաւ. ոչ հալածանքը մըրը-
կալից հողմ՝ եղաւ, որ աստուա-
ծային բանին սերմը շատ հեռաւ
որ տեղեր տարաւ. մարտիրոսաց
արենէն՝ նոր քրիստոնեայք ծնան:

«Ո՞ւսկից յառաջ եկաւ սոյն
ղարմանալի երեւոյթը: Պարզապէս
անկից՝ որ նոյն հին Աստուածը,
զոր Չեր վեհախառութիւնը կը
ծաղըէ, իւր ըրած խոստումը պա-
հեց, ղԱյկեղեցին բոլոր թշնամեա-
ցը, նոյն իսկ գժոխոց դէմ պաշտ-
պանելով:

«Ո՞ւր են այսօր սոյն երկրի
աւերքը, Հռոմայեցւոց կայսերը:

Շատոնց կորսուած լմընցած են,
իրենք եւ իրենց օրեզերական իշ-
խանութիւնը: Իրենց գահերուն
փոշին յօդս ցնդած է: Կործանած
աներեւոյթ եղած են հեթանո-
սութեան բազմիները, զորոնք ի-
րենց բովանդակ զօրութեամբը կը
պաշտպանէին:

“Իսկ Եկեղեցին, տակաւին ան-
շարժ ու հաստատուն կը կենայ:

“Յառաջ վարեցէք ընթեր-
ցումնիդ պատմութեան թերթե-
րուն մէջ: Նաեւ միջին դարերը
գտնուեցան զօրաւոր կայսրներ,
որոնք քահանայապետին դէմ ե-
լան: Սաստիկ հալածումներ եղան
Եկեղեցւոյ եւ անոր Գլխոյն դէմ:
Քայց նոյն աստուածային բազուկը,
որ Ղեկեղեցին կը պաշտպանէ, ա-
նոր թշնամիները փշրեց խորտա-
կեց:

“Դուք ինքնին, Ղեհափան
Տէր, պաշտօնիս մէջ իմ նախորդս,
զբարեպաշտ Պիոս Զ. գերութեան
խաւրեցիք, թող տուէք որ կա-
պանաց մէջ մեռնի: Զիս ալ չորս
տարի է՝ բանտարկեալ կը պահէք:
Ո՛հ. սոյն միջոցին՝ անպատմելի
դառնութիւններ կրեցի: Քանի
քանի անգամ անանկ երեւցաւ որ
մահը վշտացս վերջ պիտի տայ:
Սակայն եւ այնպէս տակաւին ողջ
եմ:

“Այո՛, ողջ եմ, եւ պիտի տես-
նեմ թէ ինչպէս հին Աստուծոյ
բազուկը զԶեզ ալ պիտի փշրէ:
Ա՛լ չափերնիդ լեցուած է: Շատ
չանցնիր՝ զԵկեղեցին հալածողնե-
րուն վիճակին վիճակակից պիտ'որ
ըլլաք”:

Քահանայապետը խօսքը լմըն-
ցուց, եւ աթոռին վրայ ինկաւ:

Կայսրը բազուկները կրծոցը վրայ միացուցած կը կենար: Նայուածքը՝ վայրենութեամբ մը մեծարոյ Ծերունոյն վրայ սեւեռած էր:

Գրան քով կեցող մանկլաւիկը բովանդակ մարմնովը կը դողդոզար: Քահանայապետը՝ բարձրագոյն աշխարհի լուսեղէն էակի մը պէս կու գար իրեն, իսկ Նաբոլէոն կ'երեւար իբրեւ անդնդային զարհուրելի ոգի:

«Քահանայապետական յանդգնութեան վերջին ծագը, գոչեց սրտմտութեամբ աշխարհակալը: Հինն Աստուած միայն յիմարները կը փշրէ, եւ ոչ եթէ զԱստուած: Իսկ զՉեղ, աէր. Քահանայապետ, զՉեղ — իմ բարկութիւնս պիտի փշրէ»:

Աս ըսաւ, եւ շուտ մը երեսը գարձուց, կատաղութեամբ սենեկէն ելաւ գնաց:

Նոյն գիշերը Նաբոլէոն ամենեւին հանդարտութիւն չգտաւ: Սենեկին մէջ անդադար կը քալէր, ինք իրեն՝ Հասկըցուելու խօսքեր ըսելով: Արթուն սպասող մանկլաւիկը յայտնապէս լսեց այս գոչիւնը թէ Հինն Աստուած զիս պիտի փշրէ եղեր: — Հին: — Հա՛ հա՛. կը քամահեմ զհինն Աստուած. կը քամահեմ անցեալ ժամանակներուն բովանդակ պատմութիւնը:

✠

ՆՔՍՈՐԵՆԸ ԿՆՍՈՐԸ

Երկու տարի ետքը Ս. Հեղինե կղզին տարագրեալ կը կենար՝ ա-տեն մը տիեզերակալ Ապսրը Նա-բոլէոն: Ամսի, գրեթէ անբնակ է նոյն կղզին. տեղ մը հովանա-որ ծառ չկայ. ցանցաւ կը տես-նուին մշակուած պղտիկ դաշտա-վայրներ. ամէն կողմ ժայռ, հրա-բխային մնացորդք: Այնատարած Ովկիանոսին մէջ զարհուրելի բանս մը:

Ծովին քովերը վարսաւոր ու-ռի մը կը բարձրանայ, որուն եր-կայն երկրահակ ճիւղերը Ապսեր քիչ մը հովանի կ'ընծայեն: Թա-մերով հոն կը նստի անթարթ ա-

չօք ալեաց անսահման տարածու-թիւնը նկատելով:

Նոյն միջոցին Նաբոլէոն անսու-վոր տխրութեան մէջ է: Պեր-դրան զօրապետը, այն միակ հաւ-ատարիմը՝ որ ինքնայօժար մասնա-կից եղած է իւր կործանեալ տի-րոջը խիստ բախտին, եւ Յովսէփ Ռեթէլ կոմսը, հոգով կը դիտեն թագակորոյս իշխանին արամական զգածումը: Մէկէն Ապսրը նայ-ուածքն իւր մանկաւակին կը դար-ձընէ.

«Յովսէփ, կ'ըսէ, ֆոնդենպլոյի գղեակը՝ գուն ներկայ էիր, երբ Պիոս Ի. իմ ազադայ վիճակս գուշակեց:

— «Այո, ինքնակալ Տէր. ես ներկայ էի:

— «Ար յիշես մեր տեսու-թիւնն ու խօսակցութիւնը:

— “Այո՛, վեհափառ Տէր, անմոռաց կը յիշեմ, եւ չեմ կրնար երբեք մոթէս հանել: Քահանայապետը նոյն ատեն ինձի հասարակ մարդ չէր երեւար:”

— “Հապա՛:”

— “Իբրեւ երկրի վրայ քրիստոսի փոխանորդը:”

— “Ճիշդ կը խօսիս, տղան: Այն՝ որուն վրայ նոյն ժամանակ կը ծիծաղէի, հիմայ աչքիս առջեւը շատ ճշմարիտ կու գայ: Իբոք ալ երկրի վրայ քրիստոսի փոխանորդն է Քահանայապետը:”

Աս ըսելէն եւ քիչ մը ատեն լռութեամբ ու մտախոհութեամբ ծովը դիտելէն ետքը. “Իսկ Քահանայապետին խօսքերը դեռ միտքդ են, հարցուց:”

“Ամբողջ միտքս են, վեհափառ Տէր: Սրբազան Հայրն ըսաւ:”

“Հինն Աստուած դեռ կենդանի է”: Տիեզերական պատմութենէն ցուցուց թէ ինչպէս՝ հեթանոս եւ քրիստոնէայ իշխանք ղեկեղեցին եւ զՔահանայապետը հալածեցին. եւ թէ ինչպէս Աստուած ղեկեղեցին հալածողները փշթեց, իսկ Քահանայապետական աթոռն ու Եկեղեցին ընդ հակառակն միշտ հաստատուն մնացին . . . :

“Յառաջ տար խօսքդ, Յովսէփ, յառաջ տար, կը ստիպէր Նաբոլէոն, տեսնելով թէ չի համարձակիր երիտասարդը շարունակել:”

“Նոյն հին Աստուած նաեւ շեր
“Վեհափառութիւնը պիտի փշթէ,
“ըսաւ Քահանայապետը, եթէ չէք
“դադրիր Եկեղեցին հալածելէն.
“Վասն զի Աստուած իւր խօսքը կը
“պահէ, զոր տուած է պաշտպա-

“նեղու իւր Եկեղեցին եւ երկրի
“վրայ իւր Փոխանորդը”:

“Այնպէս է, հաստատեց Վայս-
րը՝ գլխովն ալ հաւանութեան
նշան մ՝ ընելով: “Ալ չափոգ լե-
“ցուած է, ըսաւ Պիոս: Շատ
“չանցնիր՝ բոլոր Եկեղեցին հալա-
“ծողներուն վեճակին վեճակակից
“պիտի ըլլաս”:

Քահանայագեարը
սուտ մարգարէ չէ եղեր: Իմար-
քունական գաւաղանս խորտակող-
ները՝ մարդիկ չեղան. Ամենակա-
րողն է՝ որ նոյն գործքը գլուխ
տարաւ: Ես յիմարս՝ փառաւոր
յաղթութիւններէս կուրացած՝
չէի տեսներ. եւ սակայն ութ եւ-
տասն դարուց պատմութիւնը որ-
չափ յայտնի եւ ակներեւ կրնար
գիտ համոզել թէ ամենայն զօրու-
թիւն՝ Պետրոսի ժայռին զարնուե-
լով՝ կը խորտակի: Ճշմարտիւ հինն

Աստուած կենդանի է, եւ զիւր
Փոխանորդը ներդողներուն ամէնն
ալ գեանահար կը փշոէ:

“Չեմ՝ ուղեր ընդդէմ՝ դառ-
նալ, ինքնակալ Տէր: ըսաւ Պեր-
դրան, եւ ուրանալ որ Ռուսիայի
մէջ այն անհնարին սաստիկ ձմեռն
Աստուծոյ հրամանաւը բանակին
վրայ հասած չըլլայ: բայց բուն ու-
րողը՝ Վիսիա եղաւ:

“Իսկ ճակատամարտից բախտն
որոշողն Աստուած է, զօրապետ,
պատասխանից հաստատութեամբ
Նարդէոն: Ովկիանոսի մէջ այս
առանձնութիւնը խորհրդածելու
ժամանակ կու տայ: Վժբախտու-
թիւնն իմ տեսութիւնս սրեց:
Պարտութիւններս, կործանումն,
գերութիւնս, այս ամենայն՝ Եկե-
ղեցոյ Վլադիմիր դէմ՝ բանեցուցած
թշնամութենէս պատճառեցաւ:

Իրաւունք ունի Պիոս Ի., Պետրոսի Աթոռոյն ամենակալ Պաշտպանն իմ գահս խորտակեց»:

Պերդրան հակառակ չնսուելով, կայսրը դարձեալ իւր խորունկ մտախոհութեան մէջ ինկաւ:

Երկայն ատենն լուելէն ետքը, դարձեալ խօսիլ սկսելով, «Եգիպտոսի մէջ, ըսաւ, հրատարակեցի թէ Աստուած որդի չունի: Այսօր Յիսուսի Քրիստոսի Աստուածութիւնն երդմամբ կը հաստատեմ: Հրեայ մը, որ ըստ արտաքին երեւութի՝ հիւսան որդի է, կ'ըսէ թէ Աստուած եմ, բարձրագոյն էակ, Արարիչ ամենայնի: Իւր Աստուածութիւնը բազմութիւ հրաշքներով կը հաստատէ: Իսկ զիսնոյն հրաշքներէն աւելի յայտնի կերպով՝ իւր յաջողութիւնը կը համոզէ թէ Աստուած է:

«Աը զարմանանք Մեծին Աղէքսանդրի աշխարհակալութեանց վրայ: Սակայն ի՞նչ են Աղէքսանդրի աշխարհակալութիւնները՝ Քրիստոսի աշխարհակալութեանց քով: — Ոչինչ, թէ եւ Աղէքսանդր տիեզերք աշխարհակալեց. որովհետեւ իւր աշխարհակալութիւններն անցաւ որ, վայրկենական էին: Ընդ հակառակն Յիսուս կը տիրէ, եւ իրեն հետ կը կապէ չէ թէ միակ ժողովուրդ մը, հապա բովանդակ մարդկային ազգը: Իւր աշխարհակալութիւններն արդէն հազար ութհարիւր տարի է՝ կը տեսնեն, եւ տարակոյտ չկայ որ մինչեւ աշխարհքիս կատարածը պիտի տեսնեն:

«Եւ ինչ է՝ իւրաքանչիւր մարդուն վրայ՝ Քրիստոսի տիրածը: Այն՝ զոր շահիլն ամէնէն

գժուարին գործքն է՝ Սիրտը:
Այն՝ զոր իմաստուն մը սակաւա-
թիւ բարեկամներէ, հայր մը՝ իւր
որդուցմէ, փեսայ մը՝ իւր հարսէն,
եղբայր մը՝ իւր եղբորմէն, շատ
անգամ վայրապար կը խնդրէ, —
Սիրտը, Սէրը, — նոյնն Յիսուս
հազար ութ հարիւր տարիէ վեր՝
միլիոնաւորներու վրայ կը շահի:
Ասիկայ այնպիսի հրաշք մը չէ,
որ ամէն հրաշքները կը գերա-
զանցէ: Աղէքսանդր, Աեսար, Ան-
նիբաղ իրենց բովանդակ հանճա-
րովն այսպիսի գործք մը գործած
չեն: Աշխարհքիս տիրեցին, սոց.
բայց չկրցան հասնիլ՝ միակ մարդ-
կային սիրտ մը շահելու: Իսկ
Քրիստոս: — Իրեն վաստըղուած
են միլիոնաւորներու սրտեր՝ հա-
զար ութ հարիւր տարիէ վեր:
Միլիոնաւորք իրեն համար մար-

տիրոսութիւն կրեցին: Միլիոնաւ-
որք իւր լուծը յօժարակամ ի-
րենց վիզը կը դնեն, իրեն հա-
մար խտտագոյն անձնուրացութիւն
յանձն կ'առնուն: Ո՞վ կրնայ Քրիս-
տոսի այս ամէնէն մեծ հրաշքէն
չճանչնալ թէ ինքն է այն Բանն
Աստուած՝ որ զաշխարհս ստեղ-
ծեց:

«Մարդս խորունկ որ մտածէ,
կրկնեց Պերդրան զօրագետը, կը
պարտաւորի խոստովանիլ թէ
Քրիստոսի թագաւորութեան
հաստատուն կենալը, որ երկրին
վրայ գլխաւորաբար նեղութեանց
եւ անձնուրացութեան վրայ հի-
մուած է, մշտատեւ հրաշք մըն
է:

«Գիտէք, զորպետ, յառաջ
տարաւ խօսքը՝ Նարոլէն կրակով,
բանակներ վառեցի, որոնք ինձի

Համար յօժարութեամբ ի մահ կը դիմէին. բայց հարկաւոր էր իրական ներկայութիւնս, մոգիչ նայուածքս, սեպհական ձայնս: Չեմ ճանչնար գաղտնիք մը՝ որ կարենամ անունս, սէրս սրտերուն մէջ յաւիտեան տեւական ընել: Հիմայ Ս. Հեղինէ որ կը գտնուիմ ուր են դժբախտութեանս շողօքորթները, ուր են բարեկամներս: Այո՛, դուք՝ երկու կամ երեք հոգի իմ արտորանացս մասնակից կ'ըլլաք: Ապրիկեան մ'ալ որ անցնի, դիակս հոգ պիտի դառնայ եւ որդերու կերակուր ըլլայ:

«Ինչպիսի՞ անդունդ կայ իմ խոր հիքութեանս եւ քրիստոսի մշտնջենաւոր թագաւորութեան մէջ, որ բովանդակ տիեզերաց վրայ կը քարոզուի, կը սիրուի, երկրպագութիւն կ'ընդունի: Ան-

դանի է միլիոնաւոր սրտերու մէջ հազարաւոր տարիներէ վեր: Ասիկայ մեռնիլ է: մանաւանդ թէ կեալ չէ: Քրիստոսի այս սքանչելի թագաւորութիւնն յայտնապէս կը ցուցնէ իւր Աստուածութիւնը: Իսկ եթէ Քրիստոս՝ Աստուած է, ապա ուրեմն իւր հիմնած Եկեղեցին ալ աստուածային է: Իւր ամենագոր բազուկը զանիկայ պիտի պաշտպանէ, ոչինչ բռնութիւնք դժոխոց պիտի չկարենան զանիկայ յաղթահարել:

«Երանի՛ թէ կարենայի երկրիս վրայ իշխանութիւն ունեցողներէն ամենուն դուելլ. Յարգեցէք Քրիստոսի Փոխանորդը. մի վշտացընէք, մի բռնաբարէք զՔահանայապետը. ապա թէ ոչ՝ կը փշրէ կը խորտակէ զձեզ Պետրոսի Աթոռոյն աստուածային Պաշտպանը»:

Հոս կայսրը լռեց: Հողմ՝ մը
 փչեց անցաւ իւր նստած հովա-
 նաւոր ծառին ոստերուն մէջէն եւ
 Ովկիանոսի ալիքները շարժելով՝
 ժայռերուն զարնուեցան, իբր թէ
 կայսերական խօսքերուն ծափա-
 չարելու համար:

ՆԵՐՈՒԼԷՆ Գ. ԲՈՆՆՆՈՍԵՊԵՏԻՆ
 ԹԹՆԱՄԻ

Յովսէփ Ռեթէլ կոմսը, 1864ին
 Փարիզ իւր պալատը նստած՝ նա-
 մակ մը կը կարդար:

Կեղեցիկ մանկլաւիկը՝ մեծարոյ
 ծերունի մը եղած էր: Նաբոլէոն
 Գ. Գաղղիայի կայսրը վերջին աս-
 տիճանի կը յարդէր զկոմսը, վասն
 զի իւր Հօրեղջօրը հաւասարմու-
 թեամբ ծառայած եւ արտօրանա-
 ցը մասնակից եղած էր: Արնայ ը-
 սուիլ թէ Ռեթէլ իբրեւ կայսե-
 րական ընտանեաց անդամ կը
 նկատուէր, իւր խօսքը բովանդակ
 արքունեաց առջեւ մեծ արժէք

ունէր: Բայց ինքն ամենեւին կերպով մը յանձն չէր առնուր հրապարակական պաշտօն վարել: Ամէնէն փառաւոր, ամէնէն աւելի բաղձացուած պատուոյ աստիճանները հաստատութեամբ կը մերժէր: Միայն իւր անձին եւ ընտանեաց համար կ'ապրէր, ուսմանց կը ղբաղէր, եւ աշխարհամայրաքաղաքին ազնուկներուն մէջ հաճութիւն չէր իմանար:

«Գարձեալ Գաղղիա ծուռ ընթացք բռնելու կը սկսի, ազդարարութիւն կ'ընէր ստեպ կայսեր: Տպագրութիւնն անսանձ է, կրօնի թշնամի, բարոյից ապականխ: Ժողովուրդը քրիստոնէութենէն կը հեռանայ: Մեծ անուռն շօրեղբայրնիդ որ ըլլար, ասիկայ չէր թողուր՝ քաղաքագիտական խոհեմութեան համար»:

Յայտնապէս կը տեսնուէր թէ բարոյականութեան նկատմամբ այնպէս զգուշաւոր կ'ունը, չէր ուղեր կայսերական կառավարութեան հետ կապակցութիւն ունենալ, եւ անոր համար ամէն կերպ պաշտօնէ կը հրաժարէր:

Ամառ ժամանակ Ռեթէլ կ'ունն իւր երկիրները կը կենար: Իսկ նոյն ասուն Յուլիս ամսոյն տաքին՝ Փարիզ գտնուելն անկից էր, որ եկած էր շատ ճարտարարուեստ պատկեր մը տեսնելու, որն որ առժամանակեայ կերպով հրապարակաւ դրուած էր, եւ ինք միտք ունէր գնելու:

Մայրաքաղաքը դառնալուն երկրորդ օրն էր, որ վերը յիշուած նամակն ընդունեցաւ, որն որ զինքն արտաքոյ կարգի պլայլութեան մէջ կը ձգէր: Ռեթէլի ձեռուը-

ները կը դողդողային, դէմքը սաստիկ տժգունութեամբ ծածկուած էր. անշարժ աչուքները զարհուրանօք կը գիտէին ըսնած թուղթը: Մէկդի դրաւ թուղթը, ձեռքը ճակատին վրայէն անցուց, եւ բարձի մը վըայ ինկաւ: Հոն քանի մը վայրկեան անշարժ մնաց, միշտ սեւեռեալ առջեւը նայելով:

«Կարելի՞ բան է աս, գոչեց վերջապէս: — Ո՛չ. անկարելի է»:

Նորէն առաւ կարգաց նամակը, եւ լմնցընելուն պէս՝ զանգակը հնչեցուց:

«Անմիջապէս կառքս», հրամայեց ներս մտնող սենեկապանին:

Միեւնոյն այլայլութեան մէջ զգեստը փոխեց, կառք մտաւ, եւ դէպ ի կայսերական պալատը դիմեց: Հոն սանդղներէն վեր ելլելով, շքեղ սրահներէ ու փա-

ռաւոր սենեակներէ անցնելով, հուսկ ապա ներքին սենեակ մը մտաւ:

Սեղանի մը քով նստած գիր կը գրէր դէր մարդ մը, միջակ հասակաւ: Գոյնը գրեթէ մեռելի գոյն էր, դեղնկեկ, առանց կենդանութեան եւ զգածման: Կրնար կարծուիլ թէ դէմքը մարմորէ շինուած է, այնպէս պաղ, այնպէս անղգայ, այնպէս խիստ էր: Թանձր ընչացք մը շթուներէն վար կը կախուէր, իբր թէ անվայելուչ բան մը ծածկելու համար: Աչուքները մանր էին, երբեմն սուր ու խոցոտիչ, երբեմն նենգաւոր ու խարդախ, երբեմն ալ բոլորովին աներևոյթ կ'ըլլային կոպերուն տակ: Բովանդակ տեսիլը վայրագ էր, զարհուրելի, ժանտ ու դժնեայ:

Աս մարդը Նաբոլէոն Գ. կայսրն էր, որ նոյն ժամանակը իւր փառաւորութեան վերին ծագը կը գտնուէր: ԶՌուսիա խոնարհեցուցած էր, Աւստրիայի յաղթած, Խառնայի տէրութիւնը քանի մը իշխանաց գահերուն աւերակացը վրայ հիմնած. Հոռոմ իւր զօրքերովը բռնած էր. քահանայապետական աթոռին ստացուածոց յափըտակուելուն առաջնորդած եւ նոյն յափըտակութեան գլուխ տարուիլը թող սուած էր: Բովանդակ աշխարհ նոյն Զօրաւորին հրամաններուն միտ կը դնէր. եւ երբ որ Նաբոլէոն յօնքերը ահաճութեամբ կը պրկէր, ամէնուն նրտին մէջ պլլայլու թիւն կը տիրէր, եւ բոլոր երկրիս վրայ արժեատոմներուն գինը չարաչար կ'իյնար:

“Ի՛նչ է աս, սիրելի Աոմնս. դուք Փարիզ էք. աս ինչ զարմանք,»: Այսպէս գոչեց ընտանեկան կերպով Նաբոլէոն դռնէն ներս մտնողին, որուն պլլայլութիւնն անմիջապէս աչքը զարկած էր:

— “Ըստ պատահման հոս կը գտնուիմ, վեհափառ Տէր, կամ լաւ եւս ասել՝ աստուածային նախախնամութեան մէկ տրամադրութիւնն է հոս գտնուիլս,»:

Նաբոլէոնի մանր աչու ընկեր հետախուզութեամբ Ռեթէլի վրայ կը հանգչէին, որն որ կայսերական ձեռաց մէկ նշանին համեմատ՝ մօտաւոր աթոռի մը վրայ նստաւ:

— “Ա՛րեւայ որ տակնու վրայ էք: ԅուսամ որ դժբախտութիւն մը չըլլայ ասոր պատճառը:

— «Անձնական դժբախտութիւն մը չկայ, Ինքնակալ Տէր: Բայց Ձեզին դժբախտութիւն մը կը սպառնայ, Ձեր ընտանեաց եւ բովանդակ Գաղղիայի»:

Նաբոլէոնի պաղ, քարեղէն կերպարանքն աս խօսքին քիչ մը կենդանութիւն եկաւ. անցողակի մը զարմանքի նշաններ տեսնուեցան սովորաբար անկենդան դիմացը վրայ:

«Թողութիւն տուէք, վեհափառ Տէր, եթէ հաւատարմութիւնս ու սէրս զիս այնպիսի բացատրութեանց կը մղէ, որոնք արքունեաց սովորութեանց ամէն ձեւերուն հակառակ են:

— «Ինք զինքնիդ ջատագովելու պէտք չունիք, սիրելի Ամսս. հաւատարմութեան նախանձայութիւնը գիտեմ յարգել: Ձեր

անցեալ կեանքը՝ զՁեզ կայսերական ընտանեաց շրջանին մէջ կը դասէ: Ըսելիքնիդ բացայայտ եւ համարձակ ըսէք: Ի՞նչ է զՁեզ վրդովողը:

— «Վեհափառ Տէր, կ'ուզէք եղեր զՔահանայապետը զո՛հել, քրիստոնէութեան սուրբ Հայրն առանց պաշտպանութեան իւր թշնամեաց ձեռքը մատնել:

— «Ինչպիսի՞ երեւակայեալ մտածմունք զՁեզ այս զարմանալի կարծեաց մէջ ձգեցին:

— «Բարեկամի մը նամակը նոյն մօտալուտ վտանգն ինձի իմացուց:

— «Ի՞նչ է այն բարեկամին անունը:

— «Հրաման տուէք, վեհափառ Տէր, որ բարեկամս Ձեր շնորհքը կ'որսնցընելու վտանգի մէջ չձգեմ:

«Ըրած հարցումն պարզապէս հետաքրքրութիւն մըն էր, ըստ անտարբերութեամբ Այստրը: Անկարելի է որ Ռեթէլ կոմսին մէկ բարեկամն իմ շնորհքս կորսընցընէ: Չիտորդ եւ իցէ, ինչ որ այսօր գաղտնիք մըն է, շատ չ'անցնիր լրագիրներն աշխարհքիս պիտի ծանուցանեն, այս ինքն թէ Իտալիայի հետ դաշնադրութիւն մը պիտ'որ ընեմ: Ստոյգ է'նոյն դաշանց մէջ այս որոշումն ալ կայ, որ երկու տարի ետքը մեր զօրքերը Հռոմէն ելլեն. բայց ոչ որ կրնայ ասկից հետեւցընել թէ զՔահանայապետն իւր թշնամեաց ձեռքը կը մատնենք:

«Պեհափա՛ռ Տէր, կ'երդուընցընեմ՝ զՁեզ նոյն դաշնքը մի դնէք. այսպէս կ'աղաչէր Ռեթէլ կոմսը: Գաղտնի ընկերութեանց

եկեղեցւոյ Գլխոյն դէմ ունեցած ատելութիւնը կը ճանչնար: Մեր զօրաց Հռոմէն ելլելը՝ քահանայապետական ամբողջն ամէն թըշնամեացը նշան պիտ'որ ըլլայ անպատասպարան Պիոս Թ. ին վրայ յարձակելու»:

Նաբոլէոն ինքնին անգամ ըլլալով Իտալական գաղտնի ընկերութեանց, ճշդիւ գիտէր թէ Ռեթէլի ըսածը ճշմարիտ է. սակայն արտաքուստ այնպէս կը ձեռացընէր թէ զըուցածին վրայ կը զարմանայ:

«ՁՁեզ չեմ կրնար ըմբռնել, ըսաւ: Արնան մեր զօրքերն յաւիտեան զՔահանայապետը պաշտպանել: Գաղղեացւոց Հռոմ կենալը՝ բոլոր ուրիշ տէրութեանց նախանձը չի՞ գրգռեր: Ոչ. իրաց սոյն վիճակը պէտք է որ վերջա-

նայ: Քահանայապետն՝ իւր պաշտաման սրբութիւնը, իւր անձին արժանաւորութիւնն այնպէս ապահովութեամբ կը պաշտպանեն իւր բոլոր թշնամեացը դէմ, ինչպէս մեր սուրբները:

«Թողութիւն կ'ընէք, ինքնակալ Տէր: Վաթողիկէ հաւատոց թշնամիներն ոչ երբեք կը ճաննան քահանայապետական պաշտաման սրբութիւնը: Եթէ մեր զօրքերը Հռոմէն ետ կանչէք, Քահանայապետը բանտարկեալ մը կը դառնայ, գուցէ ալ կը սպանուի, իսկ Չեր վեհափառութիւնն ինք ղենքը, իւր ընտանիքն ու բովանդակ Գաղղիա կործանման վտանգի մէջ կը ձգէ:

— «Ստուգիւ ըսածնիդ զարսանայի խօսք մըն է: Ի՞նչպէս կ'ընաք այսպիսի սխալական տե-

սութիւն մ'ուեննալ: Քահանայապետական իշխանութեան բախտըն ի՞նչ կապակցութիւն ունի Գաղղիայի եւ իմ ընտանեացս հետ:

— «Շատ սերտ կապակցութիւն: Եթէ մեծանուն Հօրեղբայրնիդ զՔահանայապետը բանտարկած եւ զՆկեղեցին նեղած չըլար, արքորանաց մէջ չէր մտներ:

«Սիրելի Ռեթէլ, Չեր խորհելու կերպն այսօր ինծի անիմանայի է, ըսաւ Նաբոլէոն: Վը կարծէք արդեօք թէ Եւրոպական տէրութիւնք անոր համար հօրեղջօրս դէմ պատերազմի ելան, որ բանտարկեալ Քահանայապետն ազատեն:

— «Ո՛չ ինքնակալ Տէր. նոյն կարծիքը չունիմ. բայց բուն ըստ

ինքեան Չեր հոգակաւոր շօրեղ-
բայրը կործանողը՝ մարդիկ չէին,
այլ այն ամենազօր Բազուկը՝ որ
զիւր Եկեղեցին եւ զիւր Փոխանոր-
դը կը պաշտպանէ: Դաշնակցեալ
իշխանք՝ աստուածային պատժա-
կան դատաստանին գործադիր-
ներն եղան»:

Այսպիսի լուծումներ կը նկա-
տէր զՎոմնը, այնպիսի կերպով մը՝
իբր թէ անոր մտաց ողջութեան
վրայ կը տարակուսի:

«Թող ըսածս, Չերի արտաքոյ
կարգի բան երեւայ, աւելցուց
Վոմնը: Բայց, ինքնակալ Տէր, ես
ցոյցեր ունիմ:

— «Կրնամ լսել:

— «Մեծաւ հաճութեամբ զա-
նոնք Չեր ձեզ հափառութեան առ-
ջեւը կը գնեմ»:

Աս ըսաւ Վոմնը, եւ պատմեց

Ֆոնդենայլոյի դղեակը Պիոս Ի.ին
եւ Նաբոլէոն Ա.ին մէջ եղած
նշանաւոր խօսակցութիւնը: Կ'ե-
րեւար որ Նաբոլէոն Գ. հետա-
քրքրութեամբ մտիկ կ'ընէ:

«Պիոս Ի. պատմութիւնէն ցու-
ցընելէն ետքը, այսպէս վերջա-
ցուց Վոմնն իւր խօսքը, թէ Աս-
տուած զքահանայապետները նե-
ղողներուն ամէնը կործանած ու
ոչնչացուցած է, զօրաւոր եւ աղ-
դու խօսքերով խրատեց շօրեղ-
բայրէիդ: Ոչ երբեք կրնամ քա-
հանայապետին ըսածները մոռնալ:
Յաւիտեան աչքիս առջեւը պիտի
մնայ նոյն սուրբ Ծերոււնոյն վսեմ
կերպարանքը:

«Չինն Աստուած կենդանի է,
«գոչեց Այսներ գիմացը: Պիտի
«տեսնեմ թէ ինչպէս Աստուծոյ
«Բազուկը զՉեր պիտի փշրէ: Ա՛լ

«չափերնիդ լեցուած է: Շատ
 «չ'անցնիր» զԵկեղեցին հալածող-
 «ներուն վիճակին վիճակակից պի-
 «տ'որ ըլլաք»:

«Այսպէս գուշակեց Պիոս Ե.
 և և իւր գուշակութիւնը՝ երկու
 տարի շանցած՝ կատարուեցաւ»:

«Պատմութիւննիդ շատ հետա-
 քրքրական է, ըսաւ Նաբոլէոն:
 Ստուգիւ դիպուածը քահանայա-
 պետին սպառնալեացը հաւանա-
 կանութիւն մը տուաւ»:

— «Ոչ եթէ դիպուած, Ինք-
 նակա՛յ Տէր: Երբ որ ամէն դարե-
 րու պատմական դէպքերն այն-
 չափ յայտնի կերպով կը վկայեն
 թէ Աստուած երկրի վրայ իւր
 Փոխանորդին պաշտպանն է, ա՛լ
 այնուհետեւ չենք կրնար տարա-
 կուսիլ»:

— «Կը ցաւի՞մ որ Ձեր հաս-

տատուն հաւատքին հետ չեմ
 կրնար միաբանիլ, սիրելի Ամս:

— «Հօրեղբայրնիդ ալ Ֆոն-
 դենպլայ չէր հաւատար. իսկ Ս.
 Հեղինէ հաւատաց: Կը ներէք որ
 պքսորանացը ժամանակն ասոր վրայ
 ըսածները կրկնեմ»:

«Անմահ Ապսեր ամէն մէկ բա-
 ոին վրայ ունեցած մեծարանքս
 գիտէք, պատասխանեց Նաբոլէոն»:

— «Մեծանուն Աքսորեայը
 շատ անգամ կրկնած է աս խօս-
 քը. «Երանի՛ թէ կարենայի եր-
 «կրիս վրայ իշխանութիւն ունե-
 «ցողներուն ամէնուն գոչել. Յար-
 «գեցէք Քրիստոսի Փոխանորդը.
 «մի վշտացընէք, մի բռնարարէք
 «դճահանայապետը. ապա թէ ոչ
 «կը փշրէ կը խորտակէ զձեզ Պե-
 «տրոսի Աթոռոյն աստուածային
 «Պաշտպանը»:

“Այսպէս կը զրուցէր Ապսրը Ս. Հեղինէ կղզւոյն վըսյ: Իսկ ես, ղ Լհափաւո Տէր, ինք ղինքս երջանիկ կը համարիմ, որ աղէտալի օրերու մէջ, նոյն հանձարեղ իշխանին խօսքերը կրնամ Ձեզի կրկնել:

“Արեւիկէ՛ պստորանաց վշտերը Ապսեր մտաց սրութիւնը տկարացուցած ըլլան, առարկեց Նարոյէոն:

“Իսկ ինք Հօրեղայրնիդ ասոր հակառակ՝ կը հաստատէր թէ մանաւանդ թշուառութիւնն իւր տեսութիւնը սրած է, պատասխանեց Ռեթէլ:

“Սակայն եւ այնպէս իւր դատաստանին հակառակ կ'ելլէ իրաց ընթացքը, գիմարեց Ապսրը: Շատ տարիներէ վեր Ռուսիա կը նեղէ ղեկեղեցին, ղՔահանայա-

պետը: — Ո՞ր կը մնայ աստուածային Պաշտպանին պատժող Բաղուկը:

— “Թողութիւն տուէք, ինքնակալ Տէր. ոչ երբեք Ռուսիա ղՔահանայապետն իր երկրէն մերժեց, ոչ երբեք բռնեց կամ թըշնամեացը ձեռքը մատնեց: Գարձեալ շնորհք ըրէք նկատեցէք Ռուսիայի եւ Գաղղեայի մէջ եղած մեծ տարբերութիւնը: Ռուսիա Քահանայապետին չի հաւատար. ինք Եկեղեցին պաշտպանելու պաշտօն չունի: Իսկ Գաղղիա բոլորովին ասոր հակառակ վիճակի մէջ գտնուելով, իւր պարտաւորութիւնը մեծագոյն է, նոյնպէս ծանրագոյն պատասխանատուութեան տակ կ'ընայ բնականապէս,»:

Ապսրն ասոր ուղղակի պատաս-

խան մը չտարով, Կոմնն այսպէս յառաջ տարաւ իւր խօսքը:

«Չէ թէ միայն հանձարեղ Հօրեղբայրնիդ, այլ նաև նոր ժամանակին ուրիշ մէկ հռչակաւոր ղեհապետը, կը համարէր թէ եկեղեցւոյ դէմ եղած ամէն թշնամութիւն՝ քահանայապետին հակառակ գործուած ամէն անիրաւութիւն, վտանգաւոր է տէրութեան: Խօսքս Պրուչի անուանի Փրեդերիկոս թագաւորին վրայ է, զոր շատերը Մեծ կը կոչեն: Արդ նոյն Տիրապետն իւր կտակին մէջ այսպէս գրած է:

«Հանդարտ թողուցէք Յիսուս սեանները . . . հանդարտ թողուցէք եկեղեցականները: Քահանայապետին զինուք սպառնալիք մ'ընէք. թող տուէք որ խաղաղութեամբ ու հանդարտու-

«Թեամբ իւր պաշտօնը կատարէ: «Ապա թէ ոչ՝ դառն ժամանակներ կու գան վրանիդ»:

«Պրուչի թագաւորին կտակը չի կրնար մեզի օրէնք ըլլալ, պատասխանեց պաղութեամբ Նարուլէոն: — Թող տանք այս խնդիրը: — Շնորհակալեմ ձեր բարի կամաց ցոյցին համար:

«Ղեհափառ Տէր, կերդուընցընեմ զՁեզ, խնդրոյն ծանրութիւնն աղէկ մտածեցէք, գոչեց մեծ այլայլութեամբ Կոմնը: Արան խօսուած դաշինքը, որով քահանայապետն իւր թշնամեաց ձեռքը կը մատնուի, զԳաղղիա նորէն թշուառութեան մէջ պիտի կործանէ: Քահանայապետին Գոնդենպլոյ ըսածին ճշմարտութեան վրայ սրտանց համոզուած եմ, զորն որ Հօրեղբայրնիդ ալ ետքէն խոս-

տողանեցաւ: Գաղղիա՝ Պետրոսի
աթոռոցն դէմ ըրած անիրաւու-
թեան համար՝ ծանր ծանր պա-
տիժներ կրեց, օտար ազգաց յար-
ձակումներովը: Եւ որովհետեւ
Աստուած անփոփոխական է, պէտք
է որ նոյն պատճառները՝ միեւնոյն
հետեւուած թիւններն ունենան: Ե-
թէ թող տայ Գաղղիա որ Պիոս Թ.
իւր երկիրներէն կատարեալ մեր-
կացուի, առանց պաշտպանութեան
մնայ, ձեռք իյնայ եւ գուցէ նաեւ
սպանուի, որ այս ամենայն չիկրը-
նար առանց Չեր Ղեհափառու-
թեան թոյլտուութեան գլուխ
ելել: — ան առե՛ն . . . »:

Հոս ընց կոմն ու խօսքը յա-
ռաջ շտարաւ:

«Ան առե՛ն . . . » կրկնեց կայս-
րը՝ ստիպելով որ ըսածը լմնե-
ցընէ:

«Ան առե՛ն, ըսաւ Ծերունին՝
ծանրութեամբ, դարձեալ օտար
ազգեր աւերելով ու ապականե-
լով Գաղղիա կը մտնեն. եւ Չեր
Ղեհափառութիւնն ալ շօրեղ-
բօրը պէս կ'ըլլայ»:

Գարձեալ Նարոէնին աչուը-
ներն աներեւութացան. դարձեալ
կը նմանէր մարմարեայ կիսարձա-
նի մը:

«Ղերեւայ որ աշխարհքիս ներ-
կայ դիրքը չէք ճանչնար, կոմն
Ռեթէլ, ըսաւ պաղ կերպով մը:
Գաղղիա Եւրոպայի մէջ տէր եւ
հրամանատար է:

— «Ինքնակալ տէր, մի մոռ-
նար որ աշխարհքիս դիրքը փո-
փոխական է. եւ միայն բարձրեալն
է մեր բախտին տէրն ու վարիչը:

— «Բաւական է: Ինչպէս ըսի,
չնորհակալ եմ»:

— «Ո՛հ, Վեհափառ Տէր, նոյն
խիչ Զեր շնորհքը կորսնցնենելու
վտանգաւ՝ կը կրկնեմ արաչանքս:
Սուրբ Հայրն իւր թշնամեաց ձեռ-
քը մի մատնէք: Հինն Աստուած
դեռ կենդանի է: Յիշեցէք Զեր
մեծանուն Հօրեղբօրը խօսքը, թէ
«Մի վշտացնէք, մի բռնաբարէք
«դ.բաճանայագետք: Ապա թէ ոչ՝
«կը փշրէ կը խորտակէ զձեզ Պե-
«տրոսի աթոռոյն ամենագօրՊաշտ-
«պանին պատժող Բազուկը»:

Կայսրն ոտք ելաւ: Զեռաց եւ
զլիցոյ դժկամակութեան նշան մը
ստիպեց զկոմսը դուրս ելլելու:

«Յիմար ծեր, բաւ բարկու-
թեամբ Նաբոլէոն քնքն իրեն, ե-
թէ պարագայից շղթայակերպ
Տիւտուածքը շնեցեց Հօրեղբօրս
որ նշանաւոր դործք մը յաջողը-
նէ, հա՛րկ է որ ինծի ալ չյաջողի:

— Քաճանայագետին փտտած ա-
թոռն իմ հաշիւներուս փնասովը
պաշտպանելու եմ: Ոչ երբեք: —
Ժամանակն յառաջ կը խաղայ-
անցեալ ժամանակի մէջ ամէնէն
մեծարոյ համարուած բանն ալ կը
նուաստանայ, եւ կ'իյնայ կ'երթայ:
Չկայ ճարտար մը, որ մեռնելու
վրայ կողովն կարենայ կենդանու-
թիւն տալ»:

Քիչ մը ժամանակ ալ մտախորհ
կեցաւ. եւ դարձեալ գրիշն առաւ
սկսաւ գրիւլ:

ՆԱՐՈՒԹՅՈՒՆ Դ. ԿՈՐԺԱՆՆԵԱԼ ԵՒ ԳԵՐԻ

Հինգ տարի ետքը Ռեթէլ կոմսն իւր Տիդմուր բարեկամին Պելլիւ գղեակը կը գտնուէր. ոչինչ հեռի Սրտանէն:

Նարոյէոն Գերմանիայի գէմ պատերազմ հրատարակած էր:

Մինչ դեռ Գաղղիացոց մեծագոյն մասն անտարակուսելի կը համարէր իրենց զինուց յաղթութիւնը, Ռեթէլ կոմսն հոգով եւ անձկութեամբ կը շարժէր իւր ալիւոր գլուխը:

«Չէնք կրնար յաղթող ըլլալ. անկարելի է, կ'ըսէր մեծ տրտմութեամբ: Գաղղիա եւ իւր Կայսրը ծանր ոճրագործութեան մէջ ին-

կած են: Ամենայն ոճրագործութեան վրէժխնդիրը կենդանի է տակաւին:

«ՉՉեղ չեմ հասկընար, Յովսէփ բարեկամ, կ'ըսէր Տիդմուր: Ուր որ պատերազմի տեղեակ անձինք վառեալ բորբոքեալ ճակատամարտ կը զիմեն, կը յուսան քանի մը շաբաթուան մէջ Ռենոս անցնիլ, եւ յաղթանակաւ Պերլինի վրայ քալել. դուք, զարմանալի մարդ, դժբախտութիւն ու պարտութիւն կը մարգարէանաք:

— «Ես իմ պատճառներս ունիմ, սիրելի Բեռնարդ: Նաբոյէոն այն ամէն իշխանաց վիճակին վիճակակից պիտ'որ ըլլայ, որոնք երկրի վրայ Քրիստոսի փոխանորդը նեղեցին, հալածեցին, կողոպտեցին:

«Հա՛. դարձեալ Ֆոնդենպլոյ Պիոս Է.ին եւ Նաբոյէոն Ա.ին

մէջ եղած խօսակցութեան կը դառնաք, որ նոյն ատենուան մանկլաւիին վրայ այնպիսի խորունկ ազդեցութիւն ըրած է, գոչեց զըւարթութեամբ Տիգմուր: Չեմ ուրանար որ Աստուած Նաբոլէոն Ա.ին արքունական գաւազանը խորտակած չըլլայ, վասն զի դժբաճանայապետը բանտարկեալ կը պահէր, եւ զԵկեղեցին տէրութեան մեքենայ մը դարձընել կ'ուզէր: Բայց միթէ հարկ է որ նոյն դէպքը նորէն կրկնուի: Շատ երկչոտ ու կասկածոտ էք:

« շինն Աստուած կենդանի է, կրկնեց ծանրութեամբ կոմսը: Ուրչափ որ ստոյգ է թէ Բարձրեալն անփոփոխական է իւր էութեան մէջ, որչափ որ ստոյգ է թէ Աստուած Պետրոսի ամբողջն վերին պաշտպանն է, նոյնչափ ալ ստոյգ

է թէ իւր Բազուկը պէտք է որ փշոէ խորտակէ՝ նոյն սուրբ ամբողջն նենդաւոր թշնամին ու հալածիչը:

— « Նթէ այնպէս է, պէտք է որ պատժական դատաստանը նախ Իտալիայէն եւ անոր թագաւորէն սկսի:

— « Ոչ, ոչ, բարեկամ: Ստոյգ է՝ Իտալիա թշուառաբար պիտի կործանի, իւր թագաւորին հետ պիտի ճաշակէ ինչ որ սերմանեց: Բայց Վիկտոր Իմանուէլ չէ Իտալիայի յեղափոխութեան եւ Պետրոսի ժառանգութեան յափրչտակութեանց հայրը. այլ Նաբոլէոն Գ. կայսրը:

« Ըստ իմ կարծեաց Նաբոլէոն Գ. Բաճանայապետին դէմ այնպէս սաստիկ անիրաւութեամբ չվարուեցաւ՝ ինչպէս իւր Հօրեղ-

բայրը, ըսաւ Տիգմուր: Հիմակուան
կայսրն ընդ հակառակը զՔաճա-
նայապետը պաշտպանեց: Ասոր
համար պիտի պատժուի:

«Պաշտպանեց, տէր Աստուած,
գոչեց ցաւագին կոմսը: Իրաց ար-
տաքին երեւութէն պայպէս խա-
բուեր էք: Ես կ'ըսեմ որ Նաբո-
լէոն Գ. աւելի փնաս հասցուց քա-
հանայապետական ամօռոյն, քան
Նաբոլէոն Ա.: Արդարեւ Հօրեղ-
բայրն զՔաճանայապետը գերի
բռնեց, յայտնապէս բռնութիւն
բանեցուց. բայց Եղբորորդին խա-
բէութեամբ, նենգութեամբ, խո-
րամանկութեամբ կը վարուի: Իւր
խաբէական քաղաքականութիւնը
պատճառ եղաւ քրիստոնէութեան
Հօրը կողոպտուելուն:

«Չեր յիշողութեան հարցու-
ցէք: Նաբոլէոն Գ. ին արբուսեաց

մամուլները չեն որ տարիներով
ցուցնեն ջանացին թէ Քաճա-
նայապետին աշխարհական իշխա-
նութիւնն անկարելի է: Ոչ ապա-
քէն կայսրն ինքնին գրուածք մը
հրատարակեց, որով կ'ուզէ որ
Քաճանայապետին ստացուածքը
պարտիզի ու պալատի մը ամփո-
փուի: Միթէ Գաղղիայի զօրաւոր
բաղուկը փոխ չտուան Խտալիայի
յափշտակող տէրութեան: Այս-
պէս Նաբոլէոն Գ. պաշտպան եւ
օգնական է զԵկեղեցին կողոպտող,
Քաճանայապետին ազատութիւնը
ջնջող Խտալացոց: Այս ոճրա-
գործութեանց պատճառաւ աս-
տուածային բարկութեան տակ
ինկած է, ինք եւ բովանդակ Գաղ-
ղիա իրեն հետ:

«Ըսածնիդ բոլորովին սուտ չէ,
պատասխանեց Տիգմուր՝ քիչ մը

խորհրդածելէն ետքը: Քանի որ Նաբոլէոն Իտալիայի հետ այն դաշինքը դրաւ, որով Պիոս Թ. Էն Գաղղիայի պաշտպանութիւնը կը վերցուի, Ապսեր աստղը նուազելու վրայ է:

«Նոյն ատեն զՆաբոլէոն որչափ երդուրնցուցի, ինչպիսի թախանձանօք աղաչեցի որ յիշեալ դաշինքը չդնէ, ըսաւ Ռեթէլ: Այսրապար: Այսրն Եկեղեցւոյ աստուածային պաշտպանին վարչութեան չի հաւատար: Բայց շատ չ'երթար՝ փորձը պիտի առնու թէ իւր Եկեղեցին նեղողներուն դէմ անընդդիմակաց զօրութեամբ եւ բարկութեամբ կենդանի է շինն Աստուած:

«Ենթադրելով նաեւ թէ Նաբոլէոն պատժոյ արժանի է, ի՛նչպէս կրնայ Արդարն ամբողջ եր-

կիր մը պատասխանատու ընել իւր Իշխանին մեղացը համար, դիմադրեց Տիդմուր:

«Ինչպիսի ժողովուրդը՝ նոյնպիսի եւ Իշխանը, պատասխանեց Ռեթէլ: Գաղղիա եթէ ուզէր՝ կրնար ստիպել զԱպսրն որ քրիստոնէաբար կառավարէ. բայց թող տուաւ որ ամենայն անիրաւութիւն կատարուի: Ազգին միայն շատ պզտիկ մէկ մասը պարապ տեղ կը բողոքէր կրօնական ապականութեան դէմ: Եւ ո՞վ արդեօք յառաջացուց անհաւատութիւնը, անբարոյականութիւնը: Գարձեալ Նաբոլէոն Գ. թող տուաւ որ իւր ապականիչ ազդեցութիւնը բանեցընէ մամուլը, որն որ այնպէս անկրօն եւ պիղծ է, ինչպիսի էր փխխոսիպից մամուլն՝ առաջին յեղափոխութիւնէն

յառաջ: Ինչպիսի կերպով թու-
նաւորեց եւ քրիստոնէութեան
հակառակ ոգւով լեցուց զբանա-
կը: Ներկայ դրութիւնն այնպիսի
է, որ կրօնական պարտաւորու-
թիւններն հրապարակաւ կատա-
րող պաշտօնակալ մը չի կրնար
յառաջանալ աստիճանաւ: Բանա-
կին մէջ ամենակատար անհաւա-
տութիւն, անամօթագոյն հեթա-
նոսութեան հոգի կը տիրէ: Մէկ
խօսքով՝ Նաբոլէոն Գ. զԳաղղիա
անբարոյականութեան եւ ապա-
կանութեան անդունդը ձգեց: Ա-
սիկայ զԵկեղեցին հալածել չէ՞
արդեօք:

“Եթէ արդէն շատոնց յայտ-
նապէս չգիտնայի թէ հրապարա-
կական անագորոյն հալածանքնե-
րը կրօնին այնչափ փնաս չեն հաս-
ցըներ, որչափ Եկեղեցւոյ թշնա-

մի դրութեան մը գաղտնի ու նեն-
գաւոր դաւադրութիւնները. Նա-
բոլէոնի կառավարութիւնը բաւ-
ական էր զիս աս բանիս համոզե-
լու: Գաղղիա շատ խորունկ ին-
կած, Աստուծոյ ճանապարհէն
տիտ շեղած է: Անոր համար ալ
պէտք է որ պատժուի: Հինն Աս-
տուած տակաւին կենդանի է:

— “Որովհետեւ բանակն երեք
որդի ունիք, Գաղղիայի պարտու-
թեան վրայ ունեցած համոզում
նիդ պէտք է որ զՁեզ կրկնապա-
տիկ դժբախտ ընէ, բարեկամ:
Արիացէք, վստահ եղէք մեր զի-
նուորներուն քաջութեան, մեր զօ-
րապետներուն ճարտարութեան:

“Քաջութիւն եւ ճարտարու-
թիւն անզօր կ'ըլլան երբ Ամենա-
զօրը պատժական դատաստանի
կ'ելէ, պատասխանեց տխրու-

Թեամբ Ռեթէլ կոմսը: Թէեւ
Գերմանիա դիմացնիս տղոց բա-
նակ մը ասպարէզ հանէր, սա-
կայն եւ այնպէս կը յաղթուէինք:
— Ի՞նչ, կը ժպտիք: Քիչ մը
սպասեցէք, եւ ըլլալիքն անշուշտ
կը տեսնէք»:

Կոմսին դժբախտ գուշակու-
թիւնները կատարուեցան: Հետ-
զհետէ իրարու յաջորդեցին Այ-
սենպուրկի, Աէօրթի, Սաարպրիւ-
քի քով Գերմանացուց յաղթու-
թիւնները, եւ Մէջի քով տրուած
արիւնահեղ ճակատամարտները:
Այնուհետեւ բանակներու բազ-
մութիւնը Սըտանի չորս կողմը դի-
զուեցան: Կատաղի կռիւ մը բա-
ցուեցաւ նոյն տեղը. հազարաւոր
հրազինուց որոտմունքն օդը կը
թնդացընէր, երկիրը կը սասա-
նեցընէր: Պէլլիւի գղեական ալ ի

հիմանց կը դողար. ապակիները
կը ճարճատէին:

Տիգմուրսաստիկ այլայլութեան
մէջ էր: Իսկ Ռեթէլ կոմսը թէ-
պէտ եւ տխուր էր, այլ հան-
դարտ եւ յանձնառու: «Աստու-
ծոյ կամքն ըլլայ, կ'ըսէր ստէպ.
Աստուած որդիքս պաշտպանէ,
եւ խորունկ ինկած հայրենիքս
նորէն կենդանու թիւն դարձընէ»:

Սեպտեմբերի երկուքին առաւ-
օտը Տիգմուր մեծ զարմանքով
գաղղիացի պաշտօնակալի մը ձեռ-
քով իմացաւ թէ նոյն օրը Պէլ-
լիւ գղեկին մէջ Նաբոլէոն կայսրն
ու Պրուշի թագաւորը պիտի տես-
ակցին: «Ղեհափառ կայսրը ժամը
տասնին ատենները հոս կ'ըլլայ»
ըսելով՝ իւր լուրը լմնցուց պաշ-
տօնակալը, ձի հեծաւ, աճապա-
րելով մեկնեցաւ:

Գղեկին տէրն ինք իրմէ ելած՝
Ռեթէլ կոմսին սենեակն յարձա-
կեցաւ:

«Տէր Աստուած, մտածեցէք
մէյ մը, կայսրը մարդ խաւրեր է
ծանուցանելու որ այսօր հոս պի-
տի դայ, գոչեց: Հոս Պրուշի
թագաւորին հետ պիտի տեսնուի
եղեր: Իսկ ես Աեհասպետներն
ընդունելու համար ամենեւին պա-
տրաստութիւն չունիմ: Զօրքերը
բոլոր պաշարներս սպառած են.
Շամբանիսցի վերջին շէշը պար-
պուած է: Քարեկամ, խորհուրդ
տուէք ինձի, ըսէք ինչ ընեմ»:

Աման ամենեւին հանդարտու-
թիւնը չկորսընցուց: Ամենեւին
այլայլութեան կամ զարմանքի ե-
րեւութիւն մը տխուր ծանրու-
թիւնը չփոխեց:

«Միրելի, որո՞ն կ'ուզէք ուտե-

լիք հանել, որո՞ն համար պա-
տրաստութիւն տեսնել, հարցուց
անվրդով: — Այստե՛ր համար: —
Հաւատացէք ինձի, Այստ մը մէկ
բանի կարօտութիւն չունենար
այն ժամուն, որ իւր կործանումն
ու գերութիւնը կը կնքէ»:

Տիդմուր ամուռի մը վրայ ին-
կաւ:

«Տէր Աստուած, տէր Աստուած,
կը գոչէր ձեռու ըներն իրարու
զարնելով: Հոս, իմ տանս մէջ:
Հոս Գաղղիայի կայսրն իւր սուրն
ամբարտաւան Յաղթողին պիտի
յանձնէ եղեր: Ի՛նչ նախատիւք,
ինչ դժբախտութիւն»:

Երկու ձեռու ըներովն երեսը
ծածկեց, եւ սաստիկ կու լար:

«Հանդարտեցէք, սիրելի Քեռ-
նարդ, կ'ըսէր Ամսը մսիթարե-
լով: Պէտք էր որ այսպէս ըլլար:

Տեսնելիքնիս՝ սրտաշարժ, սասանեցուցիչ բան է, բայց միանգամայն պատկառելի եւ աստուածային. որովհետեւ Քարձրելոյն մէկ պատժական դատաստանը պիտի կատարուի: Այո, Հինն Աստուած, Պետրոսի աթոռոյն վերին Պաշտպանը կենդանի է»:

Քանի մը ժամ ետքը կառք մը դէպ ի դղեակը կը յառաջանար, ետեւէն բազմաթիւ ու շքեղ ձիւորներով: Հասաւ, ներս մտաւ կառքը. զօրապետի մը բազուկն յեցած՝ կառքէն դուրս ելաւ Նաբոլէոն Գ. սպարապետի համազգեստով: Հիւանդոտ եւ լքած կ'երեւար, կարծես թէ մէկ երկու օրուան մէջ ծերացած էր:

Գղեկին տէրը մէկ քանի բառով իւր բարձր Հիւրը բարեւեց: Նաբոլէոն հազիւ տեսնուելու

չափ գլուխը ծռելով շնորհակալ եղաւ: Հոգւով եւ մարմնով յոգնածի պէս՝ սանդղէն ելլելով, սրահը մտաւ: Հոն յանկարծ կեցաւ, սկսաւ դէպ ի մէկ կողմը նայիլ, ուր բարձրաստակ Ծերունի մը զինքը կը բարեւէր:

«Ստուգիւ Գո՞ք էք, Ռեթէլ կոմս, հարցուց կայսրն այլայլած:

— «Ես եմ, Ինքնակալ Տէր:

«Աքտորանացն ու գերութեան ժամանակը Հօրեղբօրս հետը գացած էք» ըսաւ Նաբոլէոն. ձեռքովը ճակատը ճնշեց ու լռեց:

«Ո՛հ, վեհախառ Տէր, գոչեց կոմսը՝ պարագայից ազդեցութենէն յաղթահարած, զիս կը խորտակէ Գրոց այն խօսքը թէ «Զարհուրելի բան է Աստուծոյ կենդանւոյ ձեռքն իյնալը»:

— «Այո՛ պէս է, կոմս: Մեծա-

պէս իրաւունք ունիք այս բանս
ինձի զըուցելու, վասն զի իմ կա-
րողութեանս բարձրութեան ժա-
մանակն ալ դառն ճշմարտու-
թիւններն ինձմէ չձածկեցիք :
Այնպէս է, չի կրնար ուրացուիլ :
Եթէ նոյն ժամանակը քահանայ-
ապետին համար ըրած ինդիրնիդ
ու աղաչանքնիդ մտիկ ըրած ըւ-
լայի, հիմայ հոս չէի գտնուեր :

“Հօրեղբօրս ազգարարութիւնը
“կը կատարուի. Մի ձշտացընէք,
“մի բռնաբարէք զքահանայապե-
“տը. ապա թէ ոչ՝ կը փշրէ կը
“խորտակէ զձեզ Պետրոսի արժո-
“ուոյն աստուածային Պաշտպանին
“պատժող Քաղուկը” : Իմ հասած
վիճակս սոյն ճշմարտութեան նոր
ցոյց մըն է” :

Ասիկայ կայսրն ինք իրմէ ըսաւ.
վայրկեան մը կեցաւ, յառաջ

գնաց, աներեւոյթ եղաւ սենեկի
մը դռնէն ուր սկսաւ սպասել
Յաղթողին : Կայսեր հետ եկող
բազմութեան մէկ մասը գաւիթը
կը կենար, տխուր գնդերու բաժ-
նուած : Երբեք երբեք Նաբոլէոն
պատուհանին առջևը կու գար,
երեսն ապականած դժբախտու-
թեան բեռան տակ ընկճած :

Ժամանակը կ'երկրննար կ'ընդ-
արձակէր : Յաղթողը չէր երեւ-
ար : Չորս ժամ անցած էր, որ Նա-
բոլէոնին տառապեցուցիչ յաւի-
տենակութիւն մը կ'երեւար : Մէյ
մ'ալ ժամը ճիշդ երկուքին, ձի-
աւոր զօրքեր դղեկին հրապարակը
յարձակեցան ու շարուեցան կե-
ցան : Հեռուէն թմրուկներու ձայ-
ներ հնչեցին, կեցցէի աղաղակներ
չորս կողմը կը թնդացընէին :
Յաղթող թագաւորն երեւցաւ՝

Տեսնելով իշխաններու եւ զօրապետներու բազմութեամբ, Նաբոլէոն կեցած սենեկէն ելաւ եւ մինչեւ գաւիթը թագաւորին ընդառաջ գնաց: Երկու Միապետք լուծութեամբ իրարու ձեռք տուին, եւ սենեակ մը մտան:

Գղեկին չորս կողմը գերեզմանական լուծիւն կը տիրէր, թէպէտ եւ այնչափ բազմութիւն կար: Ամէնքը խորագոյնս կը զգային նոյն վայրկենին ծանրակշռութիւնը: Մինչեւ անայլայլակ Պիսմարգ կոմսին կերպարանաց վրայ ներքին այլալուծեան նշմարանք մը կը տեսնուէր: Իրօք ալ ինչպիսի նշանաւոր դէպք էր այնպիսի Տիրապետի մը յանկարծական կործանումը, որն որ տարիներէ վեր Եւրոպայի հրաման կու տար, եւ աշխարհքիս բոլոր յարաբե-

րութեանց մէջ առաջնորդելով մը միջամուխ կը գտնուէր:

Հովին շնչելէն՝ ծառաստանի եղեւիներուն հանած սօսաւիւնը լսելով, շատերը սովորականէն աւելի կը զգային իբր թէ դատաստան ընելու համար Աստուծոյ հոն գտնուիլը:

Բաւական ժամանակէ ետքը սենեկին դուռը բացուելով, Գուլիելմոս թագաւորը դուրս ելաւ՝ շարժած եւ այլալուծ: Մինչեւ սանդղին գլուխը հետը գնաց գերի ինկած Այսորը: Հոն կեցաւ, գլուխը ձախ ձեռքը յեցուցած, աջը՝ արցունքովը թրջած թաշկինակով մը:

Գուլիելմոս թագաւորը ձի հեծաւ. քիչ մը ետքը գերի Այսորն ալ ձամբայ ելաւ:

«Երանի՛ թէ բոլոր աշխարհքս

այս տեսարանին ականատես եղած
ըլլար, գոչեց Ռեթէլ կոմսը, պա-
տուհանէն՝ ուր կեցած՝ գացողնե-
րուն ետեւէն կը նայէր: Աւասիկ
մեծազօր Տիրապետ մը կ'երթայ՝
կործանած, գերի ինկած, փշրած
Յաւիտենականին պատժող ձեռ-
քէն:

ԹԵԹԷԼԻ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԻՒՆԸ

Խաղաղութիւնն եղած էր:
Գերմանական զօրքերն սկսած էին
Գաղղիայէն ելլել, Գաղղիացի գե-
րիներն ալ Գերմանիայէն ետ
դառնալ:

Ռեթէլ կոմսը Փարիզէն քանի
մը մղոն հեռաւորութեամբ գեղը
տուն մը կը բնակէր: Յառաջուան
հարուստ ու մշակեալ երկիրնե-
րուն տեղը՝ իւր չորս կողմն աւեր
ու ապականութիւն կը տիրէր:
Ամէն կողմ՝ ուրիշ բան չէր տես-
նուեր՝ բայց եթէ ձիերէ եւ բա-
նակներէ կոխկոտուած արտեր,
այրած տներ, կործանած ագարակ-
ներ: Գլխաւորաբար Փարիզի հա-

րուստներուն ամարաստուն ապարանքներն ու դղեակները՝ խիստ տխուր տեսարան կ'ընծայէին:

Բարեկեցութիւն, ունայնասիրութիւն, շքեղասիրութիւն, բարակցած կարօտութիւնք, զգայական ցանկութիւնք՝ նոյն տեղերն այն ամէն առարկաներով լեցուցած էին որոնք բնութեան պարզութենէն ու բարոյականութենէ հեռացած Փարիզցիներուն ճաշակն ու կիրքերը կրնային յագեցընել: Նոյն տեղերն Աստուծմէ դրուած բարոյական կարգադրութիւններն անդադար առտան կը կոխուէին. մեծաւ մասամբ ապականեալ մարդիկ Սողոմոնացոց ու Գոմորացոց քով դասուելու արժանի մարդիկ էին հոն կեցողները: Անոր համար նոյն տեղերուն բակչաց վըայ ալ հասաւ Աստուծոյ պատու հա-

սը, ինչպէս հասած էր յիշեալ քաղաքներուն վըայ, այս անգամ չէ թէ հրեղէն անձրեւով, այլ անագորոյն պատերազմաւ:

Ամարաստուն ապարանքներուն բովանդակ շքեղութիւնն աներևոյթ եղած էր: Փարիզցիք թողած փախած էին, կամ օտար երկիրներ կ'ապրէին նեղութեան եւ անձկութեան մէջ, եւ կամ Փարիզ փակուած՝ սովամահ կ'ըլլային ձիու, շան, մկան մնի կարօտած: Իսկ իրենց յառաջուան բնակարանները՝ կը կենային Գերմանական զօրքերը որոնք իսկզբան նոյն տեղերուն շքեղութեան ու պերճութեան վըայ կը զարմանային բայց յետոյ ձմերուան սաստկութենէն ստիպուած՝ մեծագին կահ-կարասիքը կրակարանները կը նետէին. Փարիզի կնամարդիներու

փափուկ բարձերուն վրայ՝ իրենց վաստակաբեկ անդամները կը հանդէսցընէին. ոսկեզարդ սրահներն ախոռ ըրած էին եւ զւարթութեամբ կը տէսնէին իրենց պատերազմական ձիերուն՝ զարմանքով իրենք զիրենք հսկայածեւ հայելիներու մէջ դիտելը:

Այսպէս Փարիզի շրջանակներն աւերած ու ապականած էր, եւ նոյն իսկ մայրաքաղաքին վրայ կը տեղային Գերմանացւոց ռումբերը, յետոյ նոյն իսկ Գաղղիացւոց գնդակները, մինչեւ վերջապէս սկսան դժոխային կատաղի ողւոց նման մարդիկ իրենց սեպհական տարեր մէջ զուարճանալ եւ զժարիչ կրակով ոչնչացընել:

Այս ամենայն արհաւրաց մէջ Ռեթէլ կոմսն Աստուծոյ պատուհասիչ ձեռքը կը տեսնէր:

«Աստուած միշտ միեւնոյն կը մնայ, կ'ըսէր Ծերունին: Մեր նախածնողքը դրախտէն մերժողը, մեղաց պտտճառաւ երկրի վրայ իւր անէծքը տուողը, մնուածեանց մէջ ընկրմած մարդկութիւնը ջըրհեղեղաւ ջնջողը, ամբողջ պետութիւններ կործանողն ու բովանդակ ազգեր իւր բերնին շընչովն աներեւոյթ ընողը, — միեւնոյն Աստուած յիշեցուց Գաղղիացի որ ինք տակաւին կենդանի է: Ինչպէս որ ատեն մը Փղշտացիներն ապականեալ Խորայէլացւոց վրայ, նոյնպէս հիմակ ալ ասրականեալ Գաղղիացւոցս վրայ Գերմանացիներն արձակեց:

«Արդեօք խրատն ու աղդարարութիւնը պիտի հասկընան, ո՛հ հէքդ Գաղղիա: Պիտի տեսնե՞ս Աստուծոյ մատը եւ իրեն գառնաս»:

Այս կերպով կը խօսէր ստէպ
 Կոմսը, որ ինքնին ծանր վշտաց
 փորձն առած էր: Իւր երեք որ-
 դիններէն մէկը միայն ետ դարձած
 էր: Նոյն իսկ Տայրենեացն անլուր
 թշուառութիւնը զինքը շատ սաս-
 տիկ կը վշտացընէր: Բայց որչափ
 որ մեծ էր ցաւն ու սաստիկ,
 նոյնպէս մեծ ու սաստիկ էր Պրու-
 շի դէմ զգացած բարկութիւնն
 ու ատելութիւնը: Օրըստօրէ
 գաղղիական լրագրաց մէջ զար-
 Տուրելի նկարագիրներ կը կար-
 դար Գերմանացի զինուորաց գոր-
 ծած անագորոյն եւ ամօթալի
 գործքերուն վրայ: Ամէնէն աւելի
 Պրուշներն իբրեւ բարբարոս,
 կրակ ձգող, գաղանասիրտ, տղայ-
 ասպան, անպատկառ կը ստորա-
 գրուէին: Գերմանական կայսրու-
 թիւնն ալ իրեն շատ անհաճոյ

էր, վասն զի իբրեւ Գաղղիայի
 դէմ սպառնալիք մը կու գար ի-
 րեն:

Այսպէս տխուր կեանք մը
 կ'անցընէր Ռեթէլ կոմսը, ցաւե-
 րէ կբած, ատելութենէ չարչա-
 րուած: Քանի կ'երթար՝ աւելի
 խոր լուծեան մէջ կը թաղուէր,
 եւ ոչ երբեք իւր թախծալից
 կերպարանքը ժպիտով մը կը
 զուարթանար:

Մէյ մ'ալ իւր վրայ մեծ կեր-
 պարանափոխութիւն մը տես-
 նուեցաւ: Գերմանիայի լրագիր-
 ները լրեր սկսան տալ, որոնց
 վրայ սաստիկ ուրախութիւն կը
 ցուցընէր: Նոր աղանդի մը վրայ
 տեղեկութիւն կու տային նոյն
 լրագիրք, որ Քահանայապետին
 անսխալութիւնը կը մերժէր, եւ
 որուն ձեռք կը բռնէին Գերմա-

նական տէրութիւնք: Գարձեալ
կը տեսնէր լրագիրներէն որ Գաղ-
ղիայէն առնուած գաւառներուն
մէջ կաթուղիկէ կրօնին դէմ
թշնամական հոգի կը ցուցնեն
Գերմանացիք: Որչափ աւելի այս-
պիսի լրեր կ'ընդունէր, այնչափ
աւելի զուարթութիւնը կը մեծ-
նար:

Օր մը որդւոյն աղաչեց, որ
ղնիքը Գիվոյի տանի, զբօսանաց
տեղ մը, ուր ամէն օր կանոնաւոր
կերպով կը ժողվուէին Գերմա-
նական պաշտօնակալք:

«Գիվոյի, կ'ըսէք, հայր, հար-
ցուց զարմացմամբ որդին: Ան-
շուշտ կը մոռնաք որ ամէն օր կէ-
սօրէն ետքը Գերմանացիք հոն կը
ժողվին:

«Մանաւանդ թէ նոյն պատ-
ճառաւ է հոն երթալ ուղերս,

պատասխանեց Ծերունին: Ար-
տաքոյ կարգի ծանր նիւթի մը
վրայ կը բաղձամ լուսաւորու-
թիւն, ստուգութիւն ունենալ»:

Այսպէս երկուքը մէկտեղ
կառքով Գիվոյի գացին: Հոն
պարտիղին մէջ սեղանի մը քով
նստեցան, որուն չորս կողմը շա-
րուած Գերմանական պաշտօնա-
կալները կրակով կը խօսակցէին:
Ալեւոր Կոմսը, որ շատ աղէկ
գերմաներէն գիտէր, խօսակցու-
թեան մէջ խառնուեցաւ: Ճար-
տարութեամբ խօսքն իւր դի-
տած նիւթին տարաւ, եւ շուս
մը սկսուեցաւ ճառուիլ նոր կայս-
րութեան Կաթողիկէ եկեղեցւոյ
նկատմամբ բանեցընելու քաղա-
քականութեան վրայ:

«Ամենեւին տարակուսի տակ
չ'իյնար, ըսաւ գնդապետ մը, որ

կառավարութեան բարձրագոյն շրջաններուն մէջ կը խորհուի Գերմանական ազգային եկեղեցի մը կանգնել: Ալ Հոռմի վնասակար ազդեցութիւնները դադրելու են:

«Կատարեալ կը միաբանիմ ես ալ, գոչեց հաղարապետ մը: Հոռմէականութիւնը Գերմանիայի միշտ վնասակար եղած է: Միջին դարերը Գերմանական կայսերք՝ փառասէր քահանայապետաց հետ անընդհատ կռուոյ մէջ գտնուած են: Նոյն կայսրութեան մէջ այս վէճերուն՝ մեկէն անով վերջ կը տրուի, որ Գերմանիա Հոռմէն կը բաժնուի:

«Բայց աս բանս Բնչպէս կարելի է, հարցուց անհնարին հետաքրքրութեամբ Կոմսը: Գերմանիայ մէջ միլիոնիաւոր կաթո-

ղիկեայք կան. յանձն կ'առնուն անոնք որ զիրենք իրենց եկեղեցւոյն Գլխէն բաժնեն:

«Կաթողիկեայք պէտք է որ գլուխ ծռեն, պատասխանեց սաստկութեամբ գնդապետը: Զորաւոր կառավարութիւն մը ամենայն ինչ կրնայ գլուխ տանիլ. իսկ Գերմանիայի կայսրութեան կառավարութիւնը բաւական զօրութիւն ունի այնպիսի եկեղեցի մը հիմնելու, ինչպէս հարկաւոր է որ ըլլայ նոր կայսրութեան մէջ:

«Պիամարդ իշխանը սրամիտ ու խոհեմ քաղաքագէտ մըն է, ըսաւ ժպտելով Կոմսը: Կաթողիկէ եկեղեցւոյ հետ ճակատ տալով, հազար ութ հարիւր տարիէ վեր ամենազօր Տիրապետներ յաղթութեան առանց բացառութեան: Պիամարդ Եկեղեցւոյ գէմ պատե-

րագմի ելլելու քաղաքական սխալ-
մունքը չ'ընեն»:

Պաշտօնակալք ծիծաղեցան:

«Պետութեան գիւանադպրին
գիտաւորութիւններն ինծի ան-
ծանօթ են, պատասխանեց Տե-
ծեւպետ մը: Քայց նոր կայսրու-
թեան մէջ կրօնական կոխներն
արդէն սկսած են: Գերմանական
կառավարութիւնք այնպիսի եկե-
ղեցական ուսուցիչներ հրապարա-
կական պաշտօններու կը հանեն
որոնք իրենց եպիսկոպոսներէն
բանադրուած են: Նոյն բանա-
դրեալ ուսուցիչք կը կրթեն կա-
թողիկեայ երիտասարդները՝ հա-
կառակ արդեւման եպիսկոպոսաց
եւ Քահանայապետին, որուն ան-
սխալութիւնը կ'ուրանան: Կառա-
վարութիւնք կանոնաւոր կերպով
թողակնին կու տան նոյն կա-

խեալ եւ Քահանայապետէն բա-
ժանեալ եկեղեցականաց: Ես կը
կարծեմ՝ որ այս ամենայն՝ պար-
զապէս պատերազմի հրատարա-
կութենէն աւելի բան մըն է, ար-
դէն յառաջամարտներու կոխ է:

«Ստոյգ կ'ըսէք, գոչեց ուրա-
խութեամբ Կոմսը: Այս լրերը
հաստատուն են:

«Արնայք ապահով ըլլալ, պա-
տասխանեց գնդապետը: Ամէն լը-
րագիրներն ասոր վրայ կը խօսին:

«Ահաւասիկ, հաճեցէք կար-
դալ» ըսաւ հազարապետը լրա-
գիր մը տալով:

Կոմսը լրագիրն առաւ, եւ կար-
դացած ժամանակը դէմքը ցնծու-
թենէն կը ցոլանար:

«Ա՛լ տարակոչսս փարատեցաւ,
ըսաւ լմնցընելէն ետքը: Գեր-
մանիայի քանի մը տէրութեանց

մէջ կրօնական պատերազմն սկը-
սեր է: Բայց ի՞նչ պիտ'որ ըլլայ
եւբը:

«Յաղթանակ Գերմանականու-
թեան ընդդէմ Հռոմէականու-
թեան գոչեց գնդապետը: Գեր-
մանիայի մէջ քահանայապետին
իշխանութիւնը պիտի կործանի,
ոչընչանայ: Տասը տարիէն կայս-
րը՝ բոլոր Գերմանացւոց կրօնական
ու քաղաքական գլուխը կ'ըլլայ,
ըստ ամենայնի այնպէս ինչպէս է
Ռուսիայի մէջ Ռուսաց կայսրը:
Կեղծաւորք եւ Հռոմէապաշտք կը
վռնտուին, կ'ոչընչանան կը դառ-
նան. եւ ընդհանրական Գերմա-
նական եկեղեցին կը լեցընէ բո-
լոր կրօնական կարօտութիւնները,
որոնք արդէն քիչ բան են ժա-
մանակիս ամէն կրթեալ մարդիկ-
ներուն քով:

«Ուրեմն ազգային եկեղեցի
մը, ըսաւ Ռեթէլ կոմսը շատ
զուարթ կերպով: Եթէ չեմ սը-
խալիր, Նաբոլէոն Ա. ալ նոյն
գաղափարն ունեցաւ: Նաեւ ինք
ուղեց զՎաղղիա Հռոմէն բաժնել,
եւ ազգային եկեղեցի մը հիմնել:
Բայց վըպ եկած դէպք մը կայ-
սերական ծրագրին գլուխ ելե-
լուն արգելք եղաւ: Նաբոլէոն
կործանեցաւ եւ տարագրութեան
մէջ մեռաւ: Այս կերպով եղաւ,
Տեւորք, որ այսօր եպիսկոպոսունք
քահանայք, կաթողիկեայք կան
Գաղղիա, եւ Հռոմ ալ՝ քահա-
նայապետ մը:

«Նաբոլէոն Ա.ին ժամանակը
պարագաներն ազգային եկեղեցի
հիմնելու համար դեռ հասունցած
չէին, զրուցեց գնդապետը: Այս-
օր իրերը շատ աւելի յարմար

վիճակի մէջ են՝ գէթ զերմանիս։
Ամէն կողմ՝ այնպիսի եկեղեցւոյ
մը կարօտութիւնը կը զգացուի,
որ ժամանակիս քաղաքակրթու-
թեան համեմատ ըլլայ։ Ասկից
ծագած է զերմանիսի մէջ այն
սաստիկ հակառակութիւնը քա-
հանայապետական յանդգնու-
թեան գէմ, որով ինք զինքն ի-
րրեւ անտխալական ուսուցիչ ե-
րեւան կը հանէ. եւ այսպէս կ'ու-
զէ խիղճերը գերութեան մէջ
ձգել։ Ասոր գէմ ելած սրտմտու-
թիւնն ընդհանուր է, որով եւ
շատ յարմար ժամանակ է հիմն
զԳերմանիա Հռոմէն բոլորովին
բաժնելու։

«Այս ամենայն ինձի նոր եւ
շատ հերաքրքրական է, ըսաւ
գարձեալ զուարթութեամբ Կոմ-
սը։ Բայց ի՞նչ գաղափար կայ

զերմանիսի մէջ Քահանայապե-
տին անտխալ վարդապետութեան
պաշտօնին վրայ։

«Բոլորովին ճիշդ գաղափար
մը, պատասխանեց հաղարապետը։
Անտխալ Քահանայապետը կրնայ
ուզածին չտի նոր հաւատոյ մա-
սունք շինել. — ամէնէն անմա-
հան ու ծաղրելի բաներն իրրեւ
աստուածային յայտնութենէ յա-
ռաջ եկած ցուցնել. — բանա-
դրանքներով ու նղովքներով
կրնայ կաթուղիկեաներն ստիպել
ամէն կերպ ապշութեանց հա-
տարու։

«Մի մոռնաք, աւելցուց զըն-
դապետը, Քահանայապետին այն
պահանջմունքն ալ, որ կարենայ
վար առնել՝ իւր կամեց ու հրա-
մանաց համեմատ կառավարել
չու զող զէհապետները։ Այնպէս

որ եթէ քահանայապետն հաճի հերետիկոս ազգի մը դէմ պատերազմ բանալ, պէտք է որ կաթողիկեայ զինուորները կռուի երթան:

«Միանգամայն Պետրոսի երկգրամեանը* պէտք է որ վճարեն խեղճ կաթողիկեայք որչափ որ քահանայապետը կը խնդրէ, հաստատեց հեծելապետը: Ոչ որ կրնայ այս քահանայապետական հարկապահանջութեանց դէմ դրնել. վասն զի ինչ որ Անտառականը կը պահանջէ, պէտք է որ ամէնքն ըստ խղճի կատարեն»,:

Կոմսը մեծ զարմանքով մտիկ կ'ընէր քահանայապետական ան-

* Denier de S. Pierre, որ է՝ քահանայապետին գրամական կարօտութեանց օգնութեան հասնելու համար, հաւատացելոց տուած կամաւոր տուրքը:

սխալութեան այս մեկնութիւնները, որոնք իրեն այնպէս անհամ, այնպէս ծաղրական կ'երեւային որ հազիւ կրնար բարձրաձայն ծիծաղը զսպել:

«Քահանայապետին սոյն այլանդակ պահանջմանց դէմ Գերմանացոց ունեցած սրտամտութիւնը շատ բնական է, ըսաւ:

«Դսկ ես չեմ կրնար ըմբռնել, գոչեց բարկութեամբ գնդապետը, թէ ինչպէս կրնայ այս ծեր Հռոմեական չերէցը յանդգնիլ՝ այսօրուան քաղաքակրթութեան ու լուսաւորութեան այսպէս բիրտ կերպով ընդդէմ ելլելու: Տէրութեան բոլոր իրաւունքները, առաւելութիւնները, զօրութիւնն իրեն կ'ուզէ առնուլ, եւ այնպէս կը վարուի իբրեւ թէ նոր Աստուած մ'ըլլար:

«Ուրեմն, Տէր, Գուբ կը կարծէք որ տէրութիւնն ըլլայ այսպիսի նոր Աստուած մը, հարցոց կոմսը:

«Աստուած անուան հետ չէի ուղեր ամենեւին կրօնական աւելորդագաղափար մը կապել, պատասխանեց գնդապետը: Ամէն դպրոցի աշակերտ այսօրուան օրը գիտէ թէ այսպիսի Աստուած չկայ: Կ'ուզէի միայն ըսել որ ամէն բանի մէջ վերին իշխանութեան եւեթ ձեռքը կը գտնուի, որով եւ իրաւունք ալ ունի նոր կրօն մը հիմնելու, որն որ ժամանակին կարօտութեանց համաձայն ըլլայ, ուստի եւ ազգային եկեղեցի մը:

«Չեղի հետ կը միարանիմ», Տէր, ըսաւ Ռեթէլ: Եթէ Հինն Աստուած Գերմանիայի մէջ իշ-

խանութենէն վար առնուած է, ասկից ի հարկէ կը հետեւի որ նոյն Աստուծոյ կրօնն ալ ջնջուած է: Ընդհակառակն տէրութեան իշխանութիւնը՝ եթէ նոր գերմանական Աստուածն է, ունի իրաւունք ուղած կերպով տէրութեան կրօն մը հիմնելու, որն որ բոլորովին համաձայն ըլլայ Գերմանացոց ճաշակին ու կարօտութեանցը: — Տեսնա՞ք, եւ ոչ իսկ կրնայի երեւակայել որ Գերմանիայի մէջ այսպիսի անհնարին յառաջագիմնութիւն եղած ըլլայ»:

Պաշտօնակալը մեծ հաճութեամբ լսեցին աս խօսքը: Կոմսին հենդնական մտօք ըսելը չիմանալով:

«Գերմանականութեան յաղթութիւնը կատարեալ է, գոչեց հաղարապետը մեծամտութեամբ:

Գերմանական զօրութիւնն ու
Գերմանական հանձարը յաղթա-
նակ կը կանգնէ չէ թէ միայն պա-
տերազմի դաշտերուն վրայ, այլ
նաև ամէն ուրիշ նութերու մէջ:

«Բայց ի՞նչպէս կ'ըլլայ, Տեառք,
հարցուց Կոմսը, որ գերմանացի
զօրքերն այնպէս հրապարակական
ցոյցեր տուին իրենց կրօնասիրու-
թեան եւ հաւատոյ: Գաղղիայի
մէջ ընդ հանրապէս ամէնուն աչ-
քը զարկաւ Գերմանական գնդե-
րուն կրօնական ոգին ու աս-
տուածապաշտութիւնը: Մինչև
նոյն բարոյական յատկութիւննե-
րուն տուին շատերը Չեր զինուց
զարմանալի յաջողութիւնն ու փա-
ռաւոր յաղթութիւնները: Ըսուե-
ցաւ թէ մեր բանակները միշտ
պիտի պարտուին, վասն զի անաս-
տուած, անկրօն, քրիստոնէու-

թեան թշնամի են: Գերմանիայի
բանակն անընդհատ կը յաղթէ,
վասն զի Աստուծոյ երկիւղ ունի:

«Ասիկայ սխալ կարծիք է, պա-
տասխանեց գնդապետը: Մեր յաղ-
թութիւնները կրօնի հետ ամե-
նեւին կապակցութիւն չունին:
Ասկայն եւ այնպէս չեմ ուրանար
որ նաև Գերմանիա ժողովրդեան
ստորին դասերուն մէջ աւելոր-
դապաշտութիւն չգտնուի: Ապա-
գայ ազգային եկեղեցին անտարա-
կոյս անմիտ ժողովուրդը նոյն հիւ-
անդութեան կ'ազատէ:

«Եթէ անմիտ ժողովուրդն ալ
հաճի չին Աստուծոյ կրօնը՝ տե-
րութեան նոր Աստուծոյն կրօնին
հետ փոխել, ըսաւ կատակելով
մը կոմսը: Բայց շատ կը վախնամ
որ մշտապաղթ Պիսմարզ իշխանին
ալ զօրութիւնը չբաւէ ժողովըր-

դեան բազմութիւնն ազգային եկեղեցւոյ մէջ մըլելու: Այսպէս ամէն ճիգն ու բոլոր ծախքը պարապ տեղ շոյլած կ'ըլլայ. վասն զի կրթեալներն ընդհանրապէս ամենեւին եկեղեցւոյ կարօտ չեն. իսկ հաւատացեալ ժողովուրդն չին Աստուծմէ չի բաժնուիր:

«Ասկից զատ՝ կրնաք հաստատութեամբ հաւատալ, Տեա՛րք, որ չինն Աստուած ոսոխ չի կրնար տանիլ: Իւր շանթերը զազգային եկեղեցին կ'այրեն կը տուգորեն, եւ իւր ահնարկութիւնը կը ջնջէ այնպիսի կայսրութիւնը, որ իւր վերին իշխանութեան դէմ ապստամբելու կը յանդգնի»:

Աս խօսքին վրայ պաշտօնակալք ապշած՝ իրարու երես նայելու ատեննին, Ծերունին օտք ելաւ, կառք նստաւ եւ ճամբայ ելաւ:

Կոմսին որդին գերմաներէն խօսակցութենէն ամենեւին եւ ոչ բառ մը հասկըցած էր: Մեծ զարմանքով տեսած էր թշնամի պաշտօնակալներուն հետ հօրն այնպէս կրակով խօսակցիլը. եւ երբ որ անոր զուարթութեան պատճառն ու խօսքին նիւթն իմացաւ, վերջին աստիճանի սաստկացաւ զարմանքը:

«Չեմ՝ կրնար ըմբռնել, հայր, ըսաւ, թէ ինչպէս կրնաք եկեղեցւոյ հալածման վրայ այնպէս ուրախանալ:

«Եկեղեցւոյ հալածման վրայ սրտանց կը ցաւիմ, սիրելի կարօլոս, պատասխանեց Կոմսը: Ուրախութիւնս բոլորովին տարբեր պատճառ ունի: Եթէ գերմանական լրագրաց տուած տեղեկութիւնները ճիշդ են. եթէ Գեր-

մանիայի կառավարութիւններուն ոգւոյն վրայ պաշտօնակալաց ունեցած կարծիքն ուղիղ է. ապա ուրեմն ըսել է թէ նոր Գերմանական կայսրութիւնը պատերազմի պիտ'որ ելլէ կաթողիկէ եկեղեցւոյ ու քահանայապետական աթոռոյն ամենակալ Պաշտպանին դէմ: Ուստի եւ այն Բաղուկն որ քահանայապետաց ամէն թշնամիներն ու Եկեղեցւոյ վրայ յարձակողները ջնջած է, պէտք է որ խորտակէ կործանէ Գերմանական կայսրութիւնն ալ:

“Յիմարք: Վը կարծե՞ն արդեօք որ Աստուած Գերմանիայի կայսրութեան համար բացառութիւն պիտի ընէ: Այն որ հազար ութհարիւր տարիէ վեր չկրցան յաջողքնել մեծագօր Տիրապետներ, այս քնքն՝ Աստուծոյ Եկեղեցւոյն

եւ երկրի վրայ Քրիստոսի Փոխանորդին ջնջումը, իրե՞նք կը յուսան գլուխ տանիլ: Հինն Աստուած կենդանի է:

“Յառա՛ջ գնա, ամբարտաւանդ Գերմանիա, յառա՛ջ: Յարձակէ Պետրոսի ժայռին վրայ, նեղէ Եկեղեցին. — եւ ջնջմանդ վճիռն արդէն տրուած կ'ըլլայ: Աստուած իւր խոստումը կը պահէ, զորն որ տուած է ի պաշտպանութիւն քահանայապետին եւ իւր Եկեղեցւոյն: Գրունք դժօխոց պիտի չկարենան զայն յաղթահարել:”

Կառքը կոմսին ամարանոցին առջեւը կեցաւ: — Սրտի այլայլութիւնն եօթմանասուենուիրեք տարւան Ծերունւոյն վրայ մեծ ազդեցութիւն ըրած էր: Երկրորդ օրը ծանր հիւանդութիւն եկաւ վրան: Քահանան ուղեց: Յետոյ

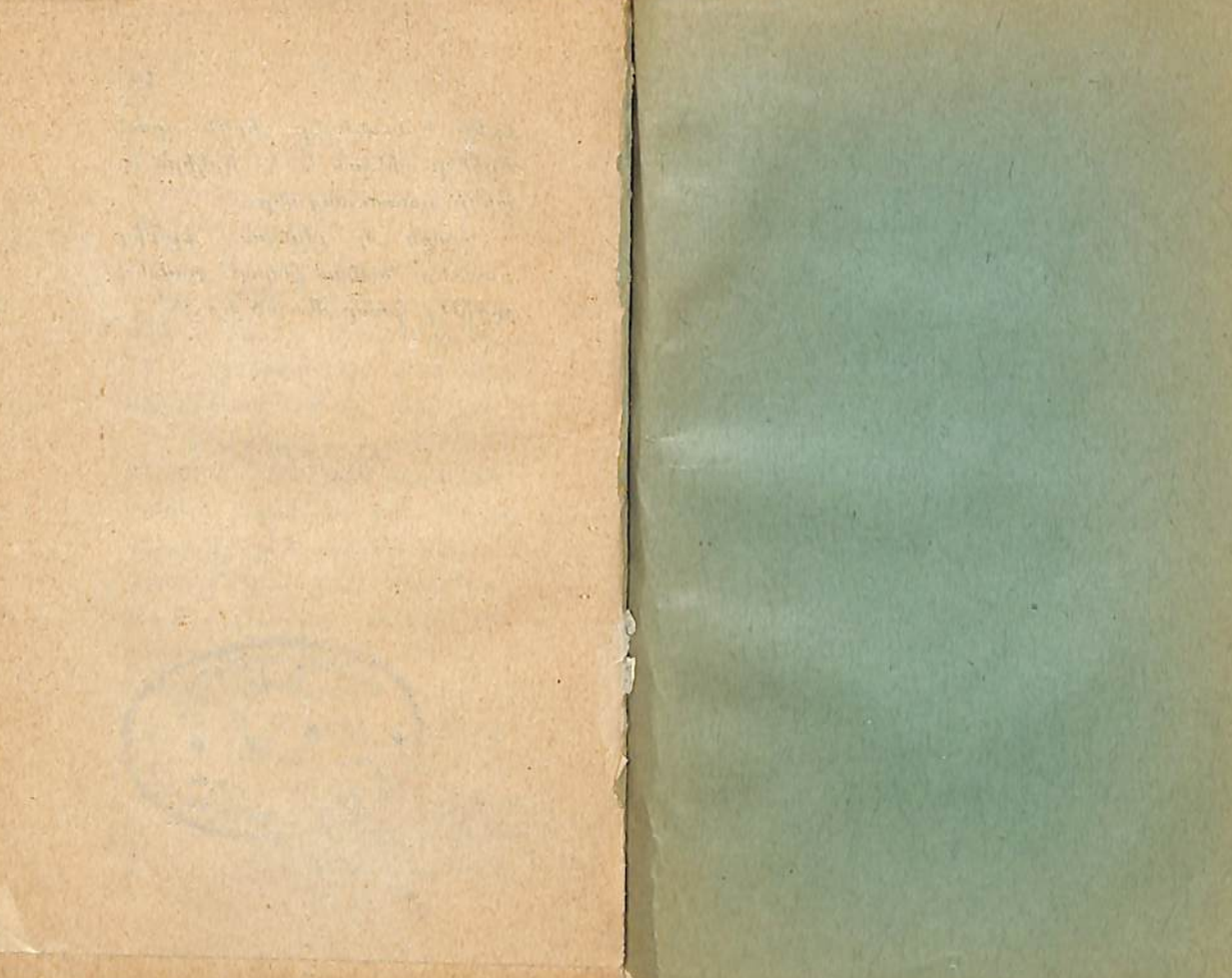
իւր աղջիկներն ու որդին կանչեց:
 Կարողո՞սին հրամայեց որ Պիոս է.
 Քահանայապետին եւ հարդէոն Ա.
 Կայսեր մէջ ֆոնդենպլոյ եղած խօ-
 սակցութիւնն առջեւը կարդայ,
 զորն որ ինք նոյն ժամանակը ճըշ-
 դիւ գրի առած էր: Մեծ մտա-
 դրութեամբ ամբողջ մտիկ ըրաւ:

“Որդեակք իմ, ըսաւ՝ ընթեր-
 ցումը լմընցած ատեն տկարացեալ
 ձայնիւ. բովանդակ զօրութեամբ
 աշխատեցէք Վաղղիայի բարոյա-
 կան ու կրօնական վերածնու-
 թեան: Հնադանդութեամբ Աս-
 տուծոյ պատուիրաններուն գլուխ
 ծնեցէք: Մի մոռնաք երբեք թէ
 յաւիտեան կենդանի է շինն Աս-
 տուած, աշխարհքիս միակ ճշմա-
 րիտ տէրը, թէ անանձնականաց
 եւ թէ տէրութեանց բախտին
 վարիչը: Ահիւ եւ թողութեամբ

իրեն ծառայեցէք, իրեն՝ որուն
 երկինք աթոռն է, եւ երկիրս՝ ու-
 տիցը պատուանդանը”:

Խօսքն որ լմընցաւ, գլուխը
 բարձրուն վոյս ինկաւ: Յովսէփ
 Ռեթէլ կոմսը մեռած էր:

504 W 7

2013

0205700

« Ազգային գրադարան

NL0015050

